ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1934

Ч. 12. ГРУДЕНЬ

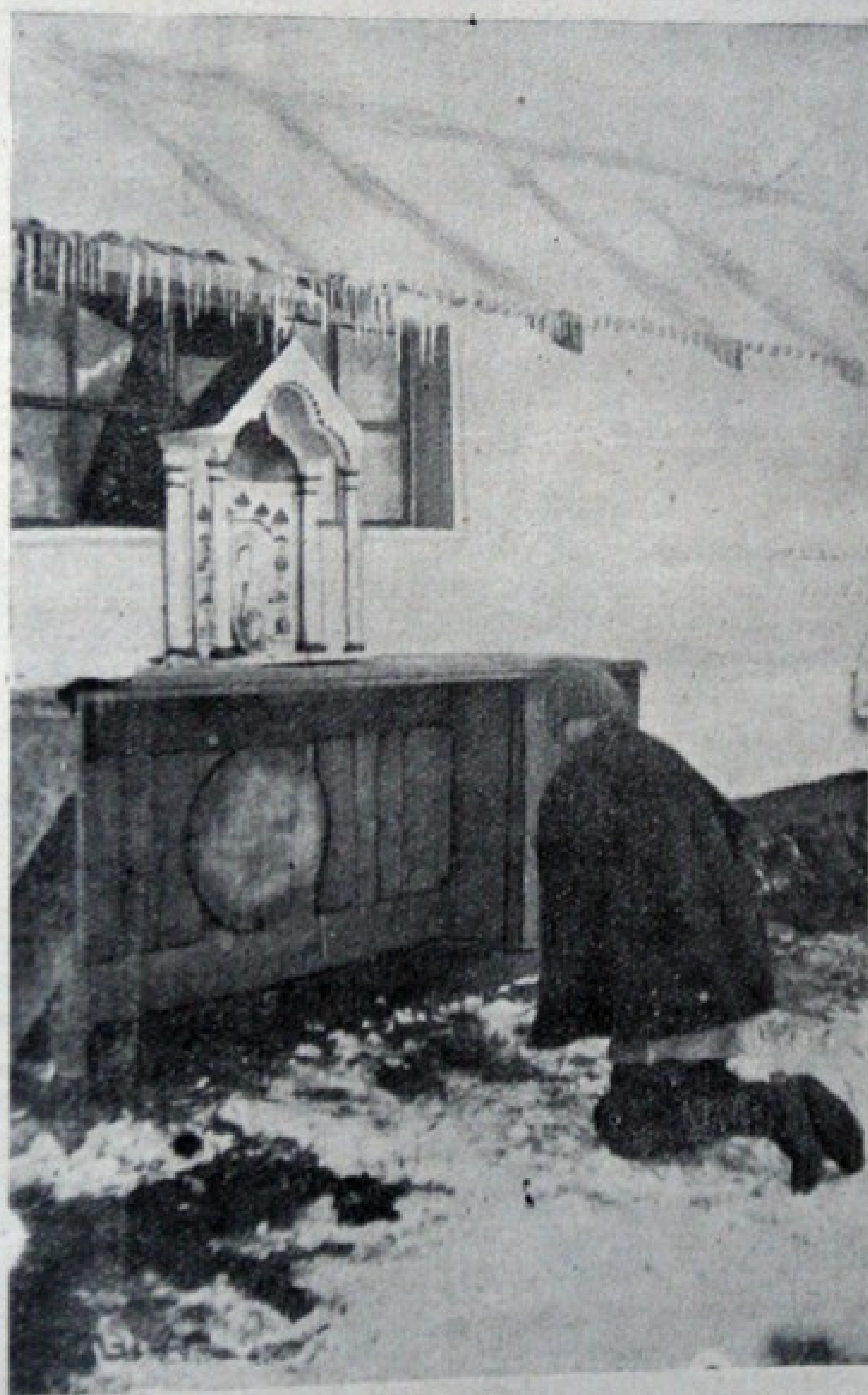
Opłata pocztowa uiszezona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. Річник

ЧИСЛО 12 ГРУДЕНЬ 1934

НА ДАЛЕКІЙ ЧУЖИНІ.

Гуцул-виселенець молиться на снігу перед престолом під окапом бараку. — Зима 1914/15 у Вольфсбергу.

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

ПРОПОВІДЬ ІЛЯРІОНА

Попід склепіння в церкві Десятинній
Лунає спів і пахне фіміям
І тисяч віч глядить у зводи сині...
І від вогнів увесь палає храм.

Сидить на горнім Ярослав могутній,
За ним бояри, гридні й дружина,
Весь Київ славний нині тут присутній —
Вся рать із княжих волостей чільна.

Ожили фрески в сяєві барвистім
І капле злато й камінь дорогий
Із вівтарів і грають сонця блиски
І радість бє в сердешні береги.

Та рветься враз величнохвальна пісня,
В масиві мурів гасне унісон
І десь, мов Голуб-Дух, з святих ікон
Тиша неземна сходить благовісна.

І муж гряде повагом, в златоглаві,
На самоцвітний зоряний амвон —
І сколихнувся людський вир у наві
І шепчуть всі: »Це він — Іляріон!«...

І полились слова медоточиві:
— »Благословен вовік да будет Бог,
Що вивів нас на путь з біди й тривог
І покорив язики нечестиві!

— »Благословен, що Землю дав родючу
І ярий крин понад святим Дніпром
І Морем впоясав її кипучим —
Сповнив усю красою і добром.

— »Благословен, що вкрив лісами гори,
Що в глибинах поклав залізо й мідь;
Що серебром нам наситив комори —
І дав мечі нам гострі в обоюдь.

— »І дав нам гін життя у чорноземі,
Що тучить манною степи й лани;
Цілющі роси схоронив для них
У сонцезвіднім золотім теремі.

— »І тій Землі поклав широкі межі,
Синам її завзятих дав князів:
Поніс грозу на вістрях їх мечів
Бутним ордам в степовім безбережжі.

— »Він присмирив залізними полками
Мордву і Чудь неситу і Ятвяг —
І Хрест побідно рамена простяг
Понад Дніпра-Славути берегами...

— »Як мур, стоять в нас вої під щитами,
Як ліс густий зросли з землі шоломи —
Благословен хай Буде Бог над нами
І рать Його, святині і хороми!

— »Не в худій бо Землі і невідомій
Престол золотокований стоїть —
Понесли нашу славу блиски й громи
На південь і на захід і на схід!«...

— »О, братіє, любіть велику славу
Великої Соборної Землі
Владимира старого й Ярослава —
В распрі і зраді не губіть її!

— »Молітеся Йому, молітесь Богу —
Творцю, живущому на небесіх,
Що дав над злом нам світлу перемогу,
Державу, власть... що милує нас всіх.

— »Молітеся і бережіть завіти,
Щоб гнів Його тяжкий на нас не впав,
Молітеся, щоб — доки сонця й світа —
Господь нас в руки чуждиїх не дав!

— »Щоб Київ світлий, нашу всю гордин
Не полонили люті вороги,
Щоб на руїнах нашої твердині
Ми з голоду не плакали й спраги...

— »Щоб ми, марні, ізгоями не шлялись
В землі не своїй серед мук, тривог,
Щоб з нас чужі не кпили, не сміялись:
— »А де ваш дім, пришелці, де-ж ваш Б

— »О, зрозумійте, братіє, що воля
Це той талант, що Бог рабові дав
І — горе тому, що в своїй сваволі
Він скарб розтратив, змарнував!

— »Тоді все зло на путь його зійде
І здавить грудь журба важка, мов камін
І шию вгне чуже ярмо тверде —
Нехай вам Слово це моє буде,
Як той нетлінний на Хориві пламінь —
О, братіє, не йдім на путь той...

Амінь!

У. С. С. ПЕРЕХОДЯТЬ „ЛАВКОЮ“ ОПІР В ПОХОДІ З КАРПАТ ДО БОЛЕХОВА, В ТРАВНІ 1915 Р.

Одна зі знимок з пропамятного Альбому У. С. С., який появиться в найближчому часі у видавництві „Червона Калина“ з нагоди 20-ліття У. С. С,

З життя У. С. С. в 1917 р.

Написав: *Мирон Заклинський.*

I. У.С.С. над Збручем. II. Конспірація серед У.С.С.

I.

Не всі стрілецькі відділи, що були в полі, попали в бою під Конюхами в полон. Осталися ті відділи, що були тоді на інших відтинках фронту, або поза фронтом, як більша частина скорострільної сотні, мінометчики, технічна сотня, будівельна і гуцульська сотня, що саме тоді повернулася з Буковини ти вийшла в поле.

Яких три тижні по бою під Конюхами — коло 23. липня — почався австрійсько-німецький протинаступ. Здеморалізовані вічами й політичною агітацією, знуджені війною, не ставили війська Керенського поважного опору. Вони відступали та за тиждень опинилися аж на Збручі.

Відділи У. С. С. (скорострільна сотня, технічна і міно- та ґранато-метники) станули в селі Босирах недалеко Збруча. По кількох днях дістав я наказ відійти з двома 12 ц. м. ґранатометами на становище в селі Збриж за Збручем. Збруч обкружує це село з трьох сторін. Австрійське військо заняло його, щоб вирівняти боеву лінію.

Команда чеського куріня, що до нього нас приділено, кватирувала в дворі. Російська артилерія почала добиратися до двора щораз доскульніше; небаром покинула чеська команда двір і Збриж. Тепер ми були панами в дворі. Його дальше руйнувала російська артилерія. В селі не було живої душі. Всі хати порожні.

Ми вкопали ґранотомети за двірським садом. Російська лінія була в віддалі якого пів кільометра; застави о половину ближче. Ворожа артилерія була тепер дуже чуйна. Вона стежила за нашою працею та зчаста й цільно нас обстрілювала. Ми копали льох, що забезпечував би перед ґранатами. Праця поступала поволі, бо я мав усего коло 15 люда.

Стрілецькі відділи, що осиротіли, коли Леґіон у Конюхах попав з початком липня в полон, поприділювано до всяких австрійських команд. Технічна сотня підлягала безпосередньо бриґаді. Комaндант технічної сотні, четар др. Сіяк, робив старання, щоби стрілецькі відділи були всі разом і щоби також залежали лише від бриґадної команди. Йому вдалося стягнути нашу чету і скорострільну сотню, що їх комaндантом став по бою під Конюхами хор. Квас.

Отож приблизно по 10-дневнім побуті в Збрижу покинули ми це село та відійшли з цілою четою „боротьби з близька" до села Бурдяківців, де стояла технічна сотня.

Ця сотня працювала щоночі над Збручем. Закладала дротяні перегороди перед невикінченою ще лінією окопів. Наша чета працювала тепер спільно з технічною сотнею. Доки окопи над Збручем та лучбові рови не були викінчені, не могла вкопувати мінометів. Працювала з труднощами. Спершу майже щоночі уїдливі дощі. Як настала погода й місячні ночі, стало небезпечно, бо ворог густо обстрілював. Встрілявся зі скорострілів у те місце, де сотня покинула працю, і вечором, як лише хто стукнув, вбиваючи палі, зараз починали свистати кулі. Стрільці радили собі так, що вбивали палі рівночасно в кількох місцях і покидали хвилево ті місця, де годі було працювати. Часто бували в нас поранені.

Четар Сіяк забажав, щоби працю технічної сотні над Збручем описати. Звернувся з цією справою до мене, та я відмовився, бо не бачив у тій праці нічо нового й небуденного. Тоді звернувся до стрілецького літописця Василя Дзіковського, члена „Пресової Кватири". Цей пішов вечором зі сотнею, щоби запізнатися з її працею. Та Сіякові таки не пощастило, бо Дзіковський за кілька годин відійшов на Першу Поміч з пораненою рукою.

II.

Небаром стягнено всі стрілецькі відділи в запілля, до села Залісся в Чортківщині. Сюдиж прийшов зі стрілецького коша один курінь під проводом майора Мирона Тарнавського.

У тих часах Стрілецтво слідкувало за політичними подіями так чуйно, як у початках війни. Події у Східній Україні перероджували Стрільців, наповняли гордістю, робили їх чуткішими на легковажну поведінку австрійської влади супроти нашого народу в Галичині.

Саме тоді большевики повалили владу Керенського, а Центральна Рада відділила Україну 3. Універсалом від большевицької Росії. Опісля перебрала українську частину бувшого російського фронту проти Центральних Держав. Так опинились Усеси проти українського фронту. Командував ним ґенерал Щербачов. Велика частина стрілецтва думала, що український леґіон по стороні Австрії втратив уже зівсім рацію існування та повинен негайно розвязатися.

У грудні 1917. р., коли сотні стояли як запас близько Збруча, в ґуштинському лісі, відбулася в селі Ґуштині таємна нарада стрілецьких старшин. Безпосередньою спонукою наради була можливість прилуки Галичини до новоутвореної польської держави. Міністри закордонних справ австрійський і німецький оголосили були в тій справі заяви, що багато обіцювали, а польські політики та преса числилися з цим фактом, як безсумнівним у найближчій майбутності.

На нараді підхорунжий Д. Паліів предложив, щоби Усеси в відповідь на заяву австрійської влади зірвали з Австрією та перейшли за Збруч, служити нашій державі. Поручник Цьокан обстоював думку, що Стрільці повинні лишитися на місці.

Про вислід наради рішив виступ сотника Вітовського. Він твердив, що Стрільці повинні остати на місці, бо їхня роля ще не скінчена. Натякав, що скоро може надійти хвилина, коли вони будуть потрібні на цьому місці. Видно було, що він не договорює, що своїх доказів не може ясно подати.

Запальних молодших старшин переконав він своїм авторитетом. Вони зрозуміли, що коли він за дальшим істнуванням Леґіону в австрійській армії, то очевидно має дуже важні причини.

Десь у ту пору заложив хорунжий Клим у технічній сотні тайну орґанізацію з підстаршин. Чував я, що на їх сходинах бували виклади, та що учасники складали грошеві вкладки. Що до мети тієї орґанізації, то він казав учасникам загально, що надходять важні події, коли ця орґанізація буде потрібна.

Чи були тайні гуртки й по інших сотнях, чи це була лише особиста ініціятива хор. Клима, — не знаю. Чимало робилося й обговорювалося тоді серед Уесесів конспіративно.

Розбуджена серед Стрілецтва політична активність не потахла й за часів нового команданта, сотника Микитки, коли Уесеси стояли в Борщівщині, в селах Скавятині та Шишківцях. Під кінець січня 1918. р. була в Скавятині нарада дібраних старшин. Реферував підхор. Паліїв. Винесено постанову, що Уесеси повинні дати почин до створення тайної організації українців австрійської армії, що стала б у потребі на поміч українській державі.

Вибрані стрілецькі представники поїхали в тій справі до Відня. Там у наших політичних колах оцінили цей плян, як державну зраду та не згодилися на нього. На цьому справа організації українців австрійської армії застрягла, бо й скоро потім почався похід на Східню Україну.

У селі Шишківцях, де стояла скорострільна сотня У. С. С., мінометники й обоз, сталася в лютні 1918. р. подія, що вказує на велику переміну серед рядових стрільців під впливом східньоукраїнських подій. Стрільці стали горді, аґресивні й певні себе.

До Шишковець прийшов був гурт вояків з корпусної інтендантури реквірувати худобу. Настав у селі плач і лемент. Стрільці, що стояли по кватирах, обстали за своїми господарями й повиганяли тих вояків з подвір. Небаром телефонували з корпусної інтендантури до команди стрілецького обозу, що там за бунт між Стрільцями та заявили, що справу віддадуть до польового суду. Команда нашого обозу пояснила цю справу так, що вояки з інтендантури поступали безправно, бо бажали реквірувати в таких селян, що мають усего по дві штуки худоби.

Цим виясненням корпусна інтендантура вдоволилася. Виявила також причину цієї реквізиції. Вантаж худоби, що повинен був надійти для 25. корпусу з Чехії, не прибув, бо чехи не виконали завдання. Отож корпус мусить реквірувати в області, де він розміщений.

Такі події сталися й такі настрої панували серед Уесесів перед походом у Східню Україну, що почався в останніх днях лютня 1918. р.

Ді

Написав: *Анатоль Курдидик.*

(Стахові Л. на спогад).

Ді — смішне ймення, правда? А проте, колиб Ви бачили цю дрібненьку постать, з якої не знати, що ясніше — кучері, чи очі, таку дрібненьку, як оті рожеві квітки, які побачите щойно поклавшись на землю й розгорнувши траву, Ви хотілиб, щоб вона називалася іменно якимсь таким іменем, як те.

Оце вона при вікні. Кожна дівчина має своє вікно. І Ді має. З такого вікна видно в ночі обовязково Волосожар і опуклий місяць. На шибках вночі зарисовуються гостро квітки, а понад квітки летять думки — далеко. В день з того вікна можна годувати голубів, що їх повно на подвірі й покликати освоєного вовчика Дзяба, що має гостру мордочку й завжди полошить курей. Проти вікна перелаз а за перелазом, попід міцну, терпку стіну лісу — дорога. Дорога завжди вогка. В найбільшу спеку сонце перестрибує перелаз, качається по подвірі й аж дзвонить на приспі під хатою.

Проте дорога завжди в тіні. Надто густі й буйні чуприни в дубів і буків, щоб пустити сонце на дорогу. Й о тепер, коли проїздить нею валка возів і гармат, чути аж до хати, як цвякають у болоті кінські копита. У вирізі перелазу — бо довкола паркан — зявляються голови коней і їздці. Верхи коліс і їздці. Такі, як дебелі пнюки, кострубаті й відземисті.

Є знову сонце, як звичайно у липні. За хатою ліс, обіруч ліс — скрізь ліс. В хаті до вікна тулить голову Ді. Мати в кухні. Крім цього в хаті щось, як передхуртовинна тягота, що сучками пхається до горла. Від чого — Ді не знає.

Може бути — від того, що в лісі батько. Оце ще з вечора його рушниця висіла онтам на клинку й порошниці, а міцні, хрижисті роги оленя (Штука була! — оповідає батько. — Пять днів чатував на нього) кидали тінь на його вусате, похмуре обличчя. Похмуре, бо треба було в ліс. Зі Степаном, а Степан ні не отаман, ні осаул, а такий собі. „Бити, так бити" — каже. І коле Ді вічми, чорними, смоляними, лісовими.

А коли „карна дивізія" спиняється на дорозі, Ді знає, що сказати ні про Степана ні про батька не можна. Менш більш вона знає, де Степан і батько. В Зарубовім яру і три сотні там з отаманом Сірим. І вона не скаже.

Оце в хаті їх повно. По мові й великих червоних зірках Ді розуміє, що це командіри. Оце одного з них кличуть товаришем комісарем. Того в жовтій брудній сорочці з перевязаною через плече шаблею, товариш комісар кличе „товаришем командіром". Ці решта теж якась старшина — а ці обдріпані обшарпанці — їх джури.

Ді сама не знає, як воно сталося, що її ніхто не зачіпив. Адже вона сидить сама у ванькирі,

а за дверима чує шум, гомін, брязкіт. Адже чує як мамі кажуть порізати курей, що їх половили. Оце на подвірі хтось стрілив і вона чує, як за дверима хтось комусь оповідає, що вбив вовка. Думка скрикує „Дзяба"! Потім хтось дивиться у двері до неї. Замикає. Знову хтось дивиться. Замикає. Ді ніяково, тупо. У неї ж девятнадцятий рік.

Нарешті вона чує, як хтось пішов у погріб і вовтузиться. В сусідній кімнаті після цього рапортують, що найшли наливку. Чує Ді, як одбив хтось скло. Раз, другий, третій дзенькнула пляшка.

Чи так година, чи дві, але на дворі сутеніє. Крізь двері до Ді тісно і млосно всовується тютюневий дим і їдкий випар поту. Там — вона знає — за столом пють. І потім приходить таке:

Хтось говорить щось про дівчат і хтось згадує про неї. Ді осувається щось на легені. Двері з розмахом відчиняються. Перше, що паде в кімнату — світло. Друге — сутулувата, кремізна постать.

— Разві бариня з намі не пазволіт? — пізнає вона комісарський дишкант.

Йде. Жмурить очі від світла, від диму, від поглядів, що з червоних облич колять наскірзь. На столі повно розлятої чорної течі. Вишняк. Пляшки з поодбиваними шийками по хаті, навіть вона одну копнула. Сідає, коли просять. Якась рука всовується їй під рамя і їй згадується лапа Дзяби, що иноді притиснула на подвірі випорпану з кертовиння кертичку.

— Да! — нагинається до неї простакувате, рябе й обсипане веснянками обличчя. — Нє надо нас баятса. Вєдь ми тоже за Украіну, за народ...

— Только ми за пролетарій! — завертає до неї очима комісар, тепер вона бачить — рудий жидок, що аж вродився до телят.

Вона мовчить. Що може Ді сказати, коли у неї девятнадцять літ, а батько і Степан в Зарубовім Яру?

Сміятися? Може сміятися. За той усміх вони вихилюють ще раз пляшки, а рудий жидок від телят пробує їй вияснити, що „бандітов" вони завтра перевішають, бо пролетарська власть" сильніш „смерти" і „твйорда у нєй рука". Да! Ді на це сміється. Може бути — це настроює їх теж до сміху. Бо оце „командір" пропонує „товарищам" випити за „Украіну" — „пролетарскую" і за неї, найкращу дівчину, яку вони зустріли.

Ді сміється. Блідо й невиразно. Сизі усі постаті в диму з махорки й усміх сизий.

Але от виявляється, що не має чим випити за „Украіну пролетарскую". В кількох пляшках є на дні трохи кривавої течі. Буде! — каже командір, але Ді сміючись заявляє, що принесе. Вони бють оплески. Ревуть з захвату. Командір хоче йти з нею у погріб. Дякує. Це не в погребі. Принесе. Чи не втіче. Напевно ні. І знову сизий усміх.

І Ді йде. Цей плян у неї зроджується по дорозі в комору. В сінях зустрічає матір з переляканими очима. В сінях трохи тихіше, ніби нікого нема в хаті. Ді кладе палець на вуста. Тихіше, мамо.

Де батько ховає стрихніну — знає. Це білі головки, що їх розкидає в лісі на сніг. Головки змочені у смалець. Лис розкусить і пять-шість кроків не відійде. Головки у старому вулику. Ді вже має їх. Пять. Напотемки найшла, а холодний вечір з лісу в обличчя бє. В коморі вона кришить в бутлю головку, чує, як з неї сиплеться сипко по пальцях щось мов пісок. Заколочує. Йде. Ді спокійна.

Навіть, як її вітає грімкий крик — мовчить. Сміється. Пояснює, що це старий вишняк. Щонайменш стільки літ, як їй, як це влучно пан, ні, вибачте, товариш командір каже. Солодкий, як вона? Пан, вибачте, товариш комісар має рацію. Може опянити, як пан командант каже. Чи вона випє з ними?

Крізь білий жах у грудях Ді всміхається спокійно. Випє. Тільки чарки принесе. Раз, два, шість. У них пять чарок, але пан, вибачте, товариш командір питиме з бутлі. Це — секунда. О, є вже й чарки.

Ді не дрижать руки. Ді має девятнадцять літ, але вона не боїться. Вовки нераз аж вили під хатою вночі в зимі, коли вона була з матірю одна, а батько в лісі. Виходила з головецкою тоді до хліва. Ді тепер також спокійна. Вона розміркувала все, коли йшла по чарки. Є так, що або випє з ними, або викриють і тоді мати, Степан, батько, вона — всі одпокутують.

Ну, Ді налляла. Ді дивиться понад голови у вікно й усміх з її обличчя зсунувся на долівку:

— За Україну з вами пю, панове, вибачте, товариші. За перемогу її землі, народу й сили! Хай одним махом все лихе з неї пропаде, як одним махом чарки вихилимо! Гоп!

Ді чує, як у неї спекло щось гортанку, груди, серце. Ді бачить, як усі чарки підскочили вверх, до рознятих ротів. Ді знає, що повинно статися.

А коли вона сідає втомлено на лавку, стукає до її свідомости остання думка: Чи не мало цих головок? А ця думка коротка. За нею безпосередньо вона бачить, як товариш командір вигнув дико над стіл голову. Потім чує, як чийсь крик пронизує її, а від цього щось вбиває їй жахливі кігті в самі груди і тягне вбік.

У Ді тріскає в мозку сонце й розсипується жахливо пекучою лявою по жилах. Головок доволі.

Розброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги

Написав: сот. *Гриць Сеневко.*

Вступ. 1) Розброєння. 2) Карна експедиція. 3) Самосуд над злочинцями та характеристика села.

Вступ.

Факт розброєння і розграблення частин українсько-галицького полку й до цього українським селом, сьогодні може видатися комусь неймовірною річчу. Одначе так було.

Ділося це в 1920. р., себто в тім часі, коли влади змінялися дуже скоро та через це жадна з них не мала авторитету. Але, коли б це не відбувалося та якби на це все не дивитися, то всеж таки для нас Галичан такий сміливий виступ села незрозумілий. Та нема цьому чого так дуже дивуватися, що ми себе під оглядом темпераменту не цілком розуміємо.

В. Липинський сказав раз ще в 1923 р. таке: „Галичани це люди детайльні, а ми Наддніпрянці — так би сказати — гуртівні; у Галичан є здібність до точного виконання, а в Наддніпрянців до розмаху чи ширшої ініціятиви. Зведені ті два відмінні характери в одно річище дадуть найкращу й найенергічнішу струю, а вслід за тим принесуть для українського суспільства найбільшу користь". Також і Драгоманів звертав увагу на корисне злиття двох ріжних характерів для української справи через злуку студентства по обох боках кордону.

Не треба з цього розброєння робити аж якоїсь трагедії, хоч цей їх чин примусив нас вислати карну експедицію для виратування розброєних частин і направлення престіжу армії. Це був для нас тільки маленький епізодик, з яких складався ланцюх переживань нашої армії в тих часах. Для них знову цей факт став життєвою школою на майбутнє.

А на Україні, як я вже сказав, деякі села уважали за відповідне нічого добровільно не дати й самі боронили свого, виходячи з правильного заложення, що на світі живе тільки той, хто зміє собі то життя вибороти й забезпечити і то своєю, а не чужою силою.

Оці міркування і приклади, які виясняють причини ріжнородности психіки у Галичан і Наддніпрянців з їх добрими й злими наслідками, повинні причинитися до кращого зрозуміння тих всіх збройних, чи навіть бандитських виступів, а рівночасно і нашого розброєння. Бо мусимо станути на тім становищі, що симпатичнішими вони є для нас з нападами на ріжні ворожі відділи, хоч на око бандитськими, якими показали свою мужність, бо не дали себе добровільно винищувати й по голові їздити, ніж малиб невільничо кожному піддаватися і ждати на посторонню ласку. Мало того, ми повинні гордитися їх сміливістю, бо вона є доказом, що наша нація при відповіднім освідомленні скоро вибore собі власну державу. Напад села Великі Луги на нас як на своє військо, треба розглядати як вислід фальшивого розуміння, головно українсько-петлюрівських устроєвих засад, які переродилися вкінці в анархію. І ця саме анархія була причиною упадку держави й менших лих, а між ними й нападу на нас.

1. Розброєння.

Було це в січні 1920 р., себто кілька тижнів по заключенні договору УГА з Денікіном. Хоча тиф в тім місяці ще далі лютував серед нас, однак не був він вже такий страшний, як кілька тижнів тому. Стан нашої Армії почав теж збільшатися. Правда, що боевої вартости ми не представляли собою ще жадної, бо частини складалися переважно з реконвалесцентів, які потребували відпочинку, одначе саме збільшення скількости війська поправляло гумор в Армії. Тому, де не було обернутися серед хлопців, там і чулося одно бажання, а саме, „коби так вже всі виздоровили, то тоді собі вже погуляємо". Одначе не вдалося нам діждатися на місцях до менту виздоровлення всіх, бо більшовики розгромили в тім місяці денікінців та примусили їх до відвороту. Отак прийшло до хаотичного відвороту денікінців в сторону Одеси. А разом з денікінцями розпочали відворот і ми Галичани.

Правда, що не радо покидали ми свої місця та йшли на полудне без найменших надій на краще майбутнє, а до того й тисячі ще хворих наших товаришів треба було покидати, хоча вони всі були вже вміщені в шпиталях та лишалися забезпечені ліками, харчами, власними лікарями й обслугою.

Оцей відворот прийшов майже нагло, бо ніхто не надіявся на такий скорий упадок денікінців, а тому не були ми до нього як слід приготовані. Багато матеріялу треба було лишити, тому що на вози мусілося брати реконвалесцентів, які були виснажені хоробою та не могли самі йти. До того багато матеріялу треба було викидати по дорозі, бо не можна було з великим тягарем посуватися вперед, тому що було болото, бо морози цілком попустили, а при цьому падали ще дощі й сніжиці. Марші підчас такої погоди на Україні страшні, тимбільше, що шляхів там майже нема та по більшій частині все посувалося полевими доріжками. Не раз артилерія загрязла в тій липкій грязюці в якійсь балці або під горою так безнадійно, що довгими годинами або й цілу ніч треба було мучитися над її витягненням. Бувало, що й двanaцять коней не могло витягнути якоїсь гармати на гору з того болота. При цьому коні мучилися і покривалися цілі піною, що аж жаль було дивитися на ті німі й невинні звірята, які в боях нам стільки помогли. Отже їх відпрягали, а гармати витягали з болота на гору самі люди при помочі бльоків чи коловоротів. Гарматчики мучилися в тих боло-

тах, а не було навіть при чому нагрітися. Неприятель наступав на пяти і тому не можна було розпалювати вогню, хоча вихри зі сніжницями страшно лютували й докучали на українських степах. Натерпілися ми тоді досить.

Правда, що найшлися добровільні союзники, які нераз помагали нам видістатися з тих болот, а ними були селяни. Вони заступали при праці наших реконвалесцентів. І колиб не поміч селян, то наші терпіння булиб ще страшнішими та більше матеріялу треба булоб скинути з возів й лишити на дорозі.

Серед таких походових злиднів, переплітаних дуже приємними спостереженнями щодо характеру українських селян, відбувався наш січневий відворот перед більшовиками.

Для І. Корпусу на розташування призначила Начальна Команда містечко Чечельник зі селами довкруги нього. Тому всі частини І. Корпусу прямували ріжними дорогами в сторону цього містечка, які десь около 23 січня мали бути на місці. Я з тяжкою артилерією, яка підлягала прямо команді корпусу, був на місці вже 19. січня і розтаборився в східній частині містечка в розваленім фільварку. Зараз коло мене був Х. гарматній полк, який прибув на місце день скорше. Командант цього полку захорував, отже Команда Корпусу передала цей полк теж під мою команду. Штаб корпусу розташувався в цукроварні на захід від Чечельника, а прибув на місце десь кілька днів скоріше.

Я згадав про те, що села відносилися до нас підчас пересування Армії дуже прихильно. Безумовно, що не всі села відносилися до нас з симпатіями. Були й такі, які поставилися до нас навіть ворожо. Це були винятки, однак вони були, і до таких сіл належали Великі Луги, які напали на переїжджаючі через те село частини V. гарматнього полку й його розброїли, а майно розграбили. А напали на ті частини серед хат і так нагло, що ніхто навіть не міг боронитися. Зареаґував тільки якийсь підстаршина, який був десь з боку та селяни його зараз убили. Було це 21. січня перед вечером. А десь в 10. год. вечером знала про це розброєння вже Команда Корпусу, яку повідомив про все якийсь кінний телефоніст з тих частин, а якому вдалося щасливо видістатися з тої суматохи. Само собою, що ця вістка наробила в корпусі великого переляку. Зараз пригадали собі ті поширювані вістки перед початком відвороту та деякі зі штабу уважали це розброєння початком ширшої акції селян проти нас. Одначе скоро втихомирив ті гарячокровні голови, своєю холоднокровністю, командант корпусу полковник Шаманек. Він заявив зараз всім, що якби справа не малася, всеж-таки реаґувати треба скоро й рішучо, бо треба ратувати розброєні частини й авторитет Армії. Підпер його в цьому шеф штабу отаман Льонер. За рішучість був теж і отаман Лянґ, референт корпусної артилерії. Отже рішили вислати негайно карну експедицію під моєю командою, а зложену з кінноти V. бриґади, одної батерії, відділу машинових крісів і кінноти спеціяльно створеної до тієї акції з Х. гарматнього полку і з решти кінних гарматчиків моєї тяжкої артилерії. По цім рішенню закликано мене до корпусу і приказано негайно вирушити з експедицією на це село. Від корпусу до цього села було около 15 км. Від мене до корпусу около 2 км. Тому знову, що це село лежало на захід від корпусу, а я був розташований на схід від корпусу, отже від мене до Великих Лугів було разом около 17 км., та через це треба було добре спішитися, щоби протягом кількох годин зорґанізувати карний відділ і мимо болота на рана бути вже під селом.

2. Карна експедиція.

День 21. січня був другим днем відпочинку по відвороті для моєї тяжкої артилерії. За тих два дні привели ми вже все до порядку, бо як гармати, кріси й машинові кріси, так теж вози, упряж і інше були вичищені й висмаровані. Теж все в порядку було й в Х. гарматньому полку. Нарешті з задоволенням віддихнули, надіючись, що по тих страшних походах зможуть вкінці трошки відпочати, бо на довший відпочинок ніхто не числив. Безумовно, що всі бажали кількох днів спокою хочби тому, бо на дворі погода була така погана, що не хотілося навіть з хати виходити. Наперед надокучувало те масне болото, а до нього долучилися часті сніжниці або метелиці. В цей вечір ніхто з старшин тяжкої артилерії ніде не пішов. Нам приємно було посидіти в теплій кімнатці при військовім чайку, вигріваючи перемерзле тіло в тих маршах, та тішилися, що в тій страшній заверусі можемо спокійно сидіти в теплім місці та не потребуємо вже мучитися в якійсь балці з гарматами. В тім стані цілковитого военного задоволення положилися ми вже по год. 10. спати. І тількищо заснули, аж тут нагло десь перед 11. год. затарахкотіли телефонічні дзвінки. Кликали мене до апарату. А на дворі далі вило-завивало. Ну, думаю, до апарату ще нічого, тільки щоби не на двір. Та ще не приложив добре слухавки до вуха, а вже вчув дудненя голосу корпусного референта артилерії от. Лянґа, щоби в дуже важній справі негайно явитися в штабі корпусу. Що там такого важного може бути в таку страшну погоду, питаю? — Зараз приїжджай — відповів.

За десять хвилин верхівці вже ждали, а за других десять хвилин був я вже в штабі. Там застав я великий рух. Ніхто ще не спав. Вкінці пішов я прямо до команданта корпусу, а він як звичайно спокійний і холоднокровний. Як тільки я зголосив свій приїзд, сказав коротко:

— „Добре, що ти вже тут. Є дуже важна справа, тому я тебе закликав“. Відтак поінформував мене коротко про розброєння про свій плян протиакції та з тим відіслав мене до шефа штабу атамана Льонера. Шеф штабу зразу приступив до справи. Отже, сказав: Частини, батерію і полковий обоз зі штабом полку, селяни розброїли. Майно розграбили й убили при тому одного підстаршину. Один телефоніст утік і нам про це доніс. Ти мусиш, сказав, їх відбити, а винних селян розстріляти. В год. 8. рано мусиш бути вже на місці й розпочати акцію. Подав з чого маю створити карний відділ і казав іти приготовити все до скорого відїзду, бо доходила вже год. 12 (пів-

ніч). От. Лянг від себе додав: „Акцію розпічни від підпалу кількох хат". А полк. Шаманек, який прийшов підчас розмови, заявив: „Даю тобі вільну руку. Роби так, як подиктує тобі ситуація". Вільна рука в акції мені подобалася і з тим я відійшов, бо від підпалів зачинати, а тимсамим карати може невинних, я не думав.

З тим приказом вернувся я до своїх частин вже по год. 12. ніччю та взявся зараз до складання карного відділу з X. гарматнього полку й своєї тяжкої артилерії. Гарматчики радо рухалися та не жалували витягати чистих гармат на болото, бо тут ішло про вирятування Галичан.

За годину відділ був вже готовий. Складався він із сімдесять пять кіннотчиків, двох гармат і трьох машинових крісів. До помочі взяв я собі трьох старшин, по одному до кожного роду зброї, а між ними був один із найкращих старшин четар Альфред Козак. В год. 2 ніччю рушили ми в похід. На дворі вихри з дощем і снігом на переміну далі лютували. Хоча тяжко було їхати тим болотом, але тому, що при кожній гарматі було по вісім коней, то ми всеж таки в год. 7. рано були вже на місці, себто коло села.

—o—

Тут згадаю дещо про село й його положення. Село Великі Луги є дуже велике, бо повстало воно зі злучення двох сіл в одно, а саме, з Великих і Малих Лугів. Околиця дуже мальовнича, бо трошки горбковата й з лісами в недалекім віддаленню. А саме село побудоване в долині й на узбічча горбів. Серединою села, між наклоненими до себе горбами, просувається неначе вюн потічок, який був колись границею між двома згаданими селами. Воно є осередком волости. Є там дві школи, дві церкви з двома священиками, кількох інтелігентів, що були мабуть заняті в управі волости, і необхідна інституція бувшої Росії арешт. Лежить воно около 15 км. на захід від містечка Чечельника та при шляху, який лучить те містечко з залізничою стацією, що є на штреці Жеринка—Одеса. Село гарне не тільки з положення, але й з вигляду, бо хати чистенькі, біленькі й чепурненькі та коло кожної є садочок. Дороги теж чисті. Одним словом правдиве українське село. Люди теж не затуркані, як звичайно по селах далеко віддалених від культурних осередків чи навіть правдивих шляхів. Одначе світова війна, чи радше брак сильної руки підчас неї, його здеморалізували, а громадські війни ще більше його занархізували. З часом почали протиставитися ріжним реквізуючим відділам навіть оружно. Отакий був початок збройних виступів селян проти ріжних військових частин. А коли пощастилося якомусь селові дати доброго прочуханця якійсь частині, за розбиття якої ніхто не впімнувся, то така безкарність виступу проти війська ще більше його роззухвалювала й деморалізувала. Отак саме було й з Великими Лугами. Трошки занархізовані, далися менш свідомі одиниці намовити сімома мешкаючими в селі бандитами напасти на переїзджаючі частини V. гарматнього полку, розброїти й майно розграбити з метою особистої нажизи. Отже цей чин села був теж наслідком хвилевого анархічного запаморочення мозків та слабої орієнтації в ситуації, але не наслідком протигалицької стихії чи вродженого бандитизму селян. Пізніше вияснилося, що ті селяни не мають нічого спільного з вродженим нахилом до бандитизму. Ці сім бандитів свідомо представили наші частини як англічанські, які треба знищити, бо вони йдуть разом з Денікіном та що за ними ніхто не вставиться, бо це є відво-

2. батерія Володимира Ґалана з полку От. Карася під Бердичевом.

Старшини кавалерії 5 бриґади. Вересень 1919.

рот. Отак дійшло до розброєння, чого селяни, по пізнанні нас, дуже встидалися. Знову-ж слідство виказало, що ця намова була свідомою акцією чужої агентури проти Галичан, а не відрухом селян проти нас, бо трьох зпоміж змовників були зайдами, двох москалями, а двох несвідомими українцями. До того ними кермував якийсь інтеліґент поляк, а якого нажаль не вдалося нам дістати до рук. Але це все вияснилося щойно пізніше.

—о—

Зараз по прибуттю на місце, себто під село, оглянув я терен, а не знаючи дальшого наміру селян, а саме, чи думають вони боронитися, чи піддатися, зайняв я позицію своїм відділом на горбі на схід від села, з якого мав я добрий вигляд, потрібний до острілювання села й евентуальної оборони. Всі три кулемети уставив я в цей спосіб, що вони творили рівнобічний трикутник. З них два кулемети були звернені проти села, а третій із заду був призначений для евентуальної оборони. Гармати були закопані в осередку того трикутника. Кіннота була розміщена на ліво й право — як крила — від кулеметів, а частина її була в резерві. Одним словом, все було приготоване навіть на найгіршу евентуальність. Укріпився я на схід від села тому, бо зі заходу мав наступати сот. Володимир Коссар зі своєю кіннотою, так що село при можливій обороні було лекше взяти з двох сторін, і така акція коштувала би менше жертв. Само собою, що це все рішалося в одній хвилині.

Рівночасно з уставлюванням відділу до бою, розіслав я стежі на звіди до села й для ствердження, чи сот. Коссар є вже на місці. Стежі вернули й донесли, що село буде боронитися, а остання стежа донесла, що сот. Коссар є вже на місці й жде на наступ. Супроти таких донесень стеж, рішився я видати кілька стрілів з гармат на село, у те місце, де не було наших розброєних частин, а рівночасно перепустити через два кулемети по одній ленті стрілів понад село. Ті стріли призначені були на те, щоби стероризувати селян та відстрашити їх від наміру оборони. Коссареві дав я знати, щоби наступав тоді, аж я перестану стріляти. Напрямком наступу наших двох відділів визначена була школа, де ми мали зійтися.

Коли тільки розпочала стріляти артилерія, то зараз відізвалися в селі дзвони в обох церквах, себто почали бити на трівогу. Тими дзвонами скликували людей, щоби зійшлися боронити села Одначе ніхто із селян не прийшов на сход бо по перше через ніч довідалися від наших гарматчиків, хто ми такі, а по друге їх заскочила наша скора протиакція за розброєння. Зате війт, як розумна, непричасна в акції розброєння і інтеліґентна людина, зорієнтувався в ситуації, себто в нещастю, яке могло впасти на село на випадок ще одного нерозумного вчинку, просто прибіг з кількома чесними селянами до команданта розброєних частин сот. Циганика з заявою, що вони віддадуть все розграблене майно й покриють всякі страти, щоби артилерія перестала тільки стріляти та не нищила села, тимбільше, що село не є винне, а тільки кількох несвідомих людей, які далися намовити до цього чину кількома, прибувшими до села підчас війни, волоцюгами, за яких село як цілість не думає терпіти, та готове нам їх видати.

Сот. Циганик післав війта й свого полкового адютанта верхи з такими відомостями до мене. Я,безумовно, не міг згодитися на таке закінчення справи без слідства й покарання винних, тимбільше, що таке закінчення булоб невійськовим. Тому я заповів війтові таке: „Коли село відважилося щось подібного зробити й не потрапило своєї помилки направити за ніч, то теперішня угода прийшла трошки за пізно. Коли я з карною експедицією є вже на місці, то я вас буду годити після своєї волі і то так, як викаже слідство. Огонь я припиню, але розброєні частини мають в тій хвилині виїхати з села".

Огонь я припинив і вони відїхали. В тім часі почали виїзджати з села розброєні відділи. Коли вже всі виїхали з села, то тоді я вїхав до нього зі своїм кінним відділом. Сот. Коссар вїхав раньше. Я застав його вже в школі. В школі вже ждала на мене делеґація селян з учителем на чолі. Вони зразу поставили справу ясно. А саме, що в селі є сімох бандитів і зараз подали їх назвиська, які використали несвідомість деяких селян і довели до цього лиха. Рівночасно заявили, що всякі страти готові нам покрити, тільки щоб ми забрали тих бандитів і увільнили село від їх погубного впливу. Я почав списувати протокол, хоч не цілком вірив у щирість їх слів, а сот. Коссар, бачучи такий оборот справи відїхав.

Незабаром вернувся відділ з села, який переводив ревізію і зголосив, що шістьох бандитів ніде на найшли, а семий неживий, бо від стрілів артилерії згинув один чоловік, і то один з тих сімох бандитів, який ідучи до церкви дзвонити на трівогу, по дорозі попав під стріл і згинув. Треба було відшукати ще шістьох. Але вже вечоріло й треба було вже вертатися до Чечельника. Тому я заявив делеґації таке: „Я вірю, що ви впали жертвою чужої інтриґи; буду старатися це вияснити. Однак хтось з вас убив нам нашого підстаршину. За нього мусить хтось відпокутувати, тимбільше, що він кинув в дома рідню і прийшов сюди на Україну, щоби боротися якраз за вашу волю. Тому до часу, аж доставите мені самі тих шістьох бандитів, арештую і беру шістьох найповажніших селян як закладників. Коли до чотирьох днів не доставите мені бандитів, то розстріляю закладників. З тими закладниками вернувся я вже пізно ввечорі до Чечельника.

Полк. Шаманек подякував мені за влучне й мирне до часу полагодження справи, а рівночасно заявив, щоби закладників я взяв до своєї частини і довів цю справу до кінця.

На другий день прийшли люди з того села з просьбою, щоби випустити закладників, заявляючи, що тих шістьох бандитів нема в селі. Я їм не повірив та закладників не випустив.

Третього дня прийшла дуже велика делеґація з учителем на чолі, зложена з найповажніших селян і жінок та принесла підписи мало не цілого села з заявою, що тих шістьох бандитів дійсно

нема в селі й що ціле село ручить своїми підписами, що нам їх напевно доставить, щоби тільки випустити й не розстрілювати невинних закладників. З тою справою звернувся я до Команди Корпусу. Однак Корпус заявив, що цю справу передано мені, отже я повинен її полагоди сам. А тому, що я тій другій делеґації повірив, що дійсно тих бандитів нам доставлять, я закладників випустив. Зі сльозами в очах всі прощалися та на тім закінчилася карна експедиція, але тільки тимчасово.

3. Самосуд над злочинцями та характеристика села.

Проминуло кільканацять днів від випущення закладників. Денікін розлетівся. Українська Галицька Армія злучилася з більшовиками. Ріжні були причини договору, однак важною теж була засада, що „ворог мого ворога є моїм приятелем". Армію переорганізовано. Я обняв команду дивізіону тяжкої артилерії. В часі тієї реорганізації напав хтось на дорозі між Великими Лугами й Чечельником на кількох переїзджаючих купців і їх убив.

Підозріння впало знову на Великі Луги. Щоби врешті скінчити з тими Великими Лугами та зловити тих бандитів а тимсамим прочистити околицю від бандитизму й зробити її безпечною для переїзду цивільного населення, вислано мене в тій цілі з тяжким дивізіоном на постійне кватирування до цього села. Хоча я особисто не вірив у стихійний бандитизм села, тільки в індивідуальний, то на кожний випадок казав я кватирщикам переказати війтові, щоби оголосив, що колиб сталося щонебудь з кимсь з тяжкого дивізіону, то немилосердно прочищу ціле село й околицю. Ця заява зробила своє. Бо зараз по приїзді до села, зявилася у мене делеґація селян з просьбою помогти їм завести в селі порядок. Рівночасно предложили плян своєї акції. А полягав він на тому, що село мало бути поділене на чотири райони. Кожний район мав мати свою міліцію й берегти в себе порядку. Всі чотири райони мали творити одну цілість. Мене просили, щоби я дав їм своїх підстаршин на командантів районів. Мені подобався їх плян, бо він свідчив про їх організаційний змисл і стремління до дисципліни та порядку. Тому я радо згодився дати їм своїх підстаршин на командантів. Я був певний, що коли вже селяни самі беруться до якоїсь організації, то вона мусить бути доброю і корисною. А йшло тільки про спокій.

І признати треба, що від хвилини відрухової організації самих селян, устали як в селі, так теж в найближчій його околиці всякі більші напади. Спочатку міліція робила службу з палицями, але пізніше, коли нас ближче пізнали, то повитягали вже свої відрізки. Це витягнення зі сховів відрізків свідчило, що вони нам цілком довіряють. Ми знову не звертали на це найменшої уваги. Так минали дні за днями. Між нами запанувала цілковита гармонія і взаїмне довіря. Вони пильнували порядку, а ми зате взялися до культурноосвітної праці.

В селі було тоді три учительські сили, отже спільними силами відсвяткували ми шевченківське свято, відбулася одна вистава та кілька викладів на ріжні теми. В тій праці ми взаїмно себе пізнавали та зближувалися до себе. Однак, без огляду на буденну працю, не забували ані ми, ані селяни за тих шістьох бандитів, які ще далі укривалися. Аж одного дня прибігає до мене їх головний командант і заявляє, що тих шістьох людей вже зловили і посадили їх у волостну тюрму. Я взявся зараз до списування протоколу з ними, бо хотів докладно вияснити, наскільки вони винні в підбурюванні несвідомих одиниць до розброєння наших частин, хто убив нашого підстаршину, хто їх намовив це робити й наскільки інші бандит-

У. Г. А. Старшини на еміґрації в Чехах.

ські напади є звязані з їх особами. З їх зізнань вийшло, що їх намовив розброїти анґлічан, які говорять таксамо як селяни, тільки що ходять в австрійських убраннях, якийсь бувший старшина та обіцяв за те добре заплатити. Початком розброєння мало бути убиття нашого вояка, чого доконав один із них. А далі виказалося, що вони належали до тих банд, які нападали на дорогах і рабували. Щодо згаданого старшини, то показалося, що він поляк. Утік. Коли я вже скінчив слідство і хотів їх відставити до бриґади, то тоді прийшла до мене делеґація від села і заявила, що тому що ці люди наробили селові дуже багато шкоди, бо через убиття підстаршини й розброєння свого війська з іншими темними одиницями могли, крім принесеної ганьби, довести до спалення села й вимордовання невинних людей, тому що займалися бандитизмом і через їх грабунки село дістало марку бандитського. Отже вони хотять їх позбутися, щоби не деморалізували надалі села. Тому просять передати їх під громадський суд, себто самосуд.

Я з початку як військовий не хотів згодитися на їх жадання, однак бриґада згодилася на просьбу села, мотивуючи свою згоду тим, що краще буде, коли їх село засудить, ніж мали б ми засудити; до того село тим судженням покаже свою національну свідомість.

Ті самосуди ми толерували, бо без них село не моглоб існувати при відсутности судів, та при

доконуваних частих грабунках і крадіжах. Ці самосуди були страшні. На них були тільки дві можливости присуду: або звільняли, або засуджували на смерть і зараз на місці убивали, тим, що мали під руками: дрючками, лопатами, або таки ногами.

Отже по згоді бриґади, заявив я селянам, що можуть їх судити.

Пригадую собі, що громадський суд визначено на неділю. Відбувся він на громадській площі під церквою. Зійшлося ціле село. Був на ньому один священик і учитель. Запрошено теж і мене. Уставлено стіл, кілька крісел і більше не було нічого. Вкінці припроваджено обвинених і розпочався прилюдний суд. Полягав він на тому, що кожний чоловік підряд закидав обвиненому те, що знав проти нього; натомісць інші люди боронили. Коли вже вичерпалися ті, що хотіли говорити, тоді почали голосувати й більшість рішала. Таким робом всіх шістьох бандитів засудили тоді на смерть і хотіли зараз убити. Між засудженими було трьох поляків, двох москалів і один українець. Хоча я з того присуду повинен був бути задоволений, бож ті бандити убили нашого підстаршину та були спричинниками розброєння і інших бандитських вчинків, то всетаки я не міг згодитися на те, щоб їх убивали дрючками чи іншим знаряддям в моїй присутности, як представника війська чи порядку. Тому я заявив цілому сходові, що про їх рішення чи присуд мушу повідомити свою вищу команду і що тому виконання присуду треба відложити аж до приходу відповіди з бриґади. В цей спосіб пощастилося мені не бути присутним при убиванню засуджених.

Цей присуд видав сход пополудні. Зараз повідомив я про це бриґаду, яка ніччю дала таку відповідь: „Коли громада признала їх винними за убивство нашого підстаршини й розброєння наших частин, та за грабунки на дорогах, які приносять Україні шкоду через гальмування всякого руху в тих околицях і ширення тим самим безладдя, то хай згинуть ті бандити для добра держави".

Про рішення бриґади повідомив я зараз нічччю старшину села, яка була дуже задоволена з затвердження їх присуду.

Кілька годин пізніше, бо ще досвіта всіх шістьох бандитів розстріляно й то на тім місці, з якого стріляли гармати на село за їх вчинок.

По розстрілянні тих бандитів запанував як в тім селі, так теж в околиці повний спокій.

Від цього часу розпочалося в селі цілком нове життя. Великі Луги почали цікавитися українським національним рухом і стали дуже свідомим українським селом. Дійшло до цього тільки тому, що ми підчас експедиції не спалили села, ані не розстріляли нікого із невинних, як зробилиб це ворожі частини.

Останній козацький похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656-1657)

Написав: *Д-р М. Р.*

(Докінчення).

IV.

ПОХІД ЮРІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

(Династичні пляни Б. Хмельницького. Вибір Юрія Хмельницького гетьманом. Значіння тієї події та вигляди на її тривалість. Вороги династичних замірів гетьмана. Перший похід молодого гетьмана та його завдання. Шведсько-українські переговори. Посольство Ліліенкрони. Перепони в поході Юрія. Акція татар, аґітація Москви. Бунт в війську Юрія та його наслідки. Смерть Б. Хмельницького. Закінчення).

Тимчасом Богдан Хмельницький не прочуваючи нещасного закінчення цього походу, під авспіціями світлих воєнних успіхів козацьких і союзних військ у далекій Польщі, що саме заняли Краків, скликував універсалами на цвітень 1657. р. старшину козацьку на зїзд до Чигирина. Мали радити у дуже важній справі. На цім зїзді мала рішитися доля Нової Української Держави та її майбутньої династії Хмельницьких. Полковники, осавули, сотники, отамани, вся старшина козацька мали доконати під оком старого, заслуженого гетьмана вибору його 16-літнього сина Юрія наслідником батька на гетьманстві.

З огляду на велику популярність, прямо невиданий дотепер серед козацьких шарів авторитет Великого Гетьмана — вибір заповідався як найкраще. Не було такого між козацтвом, щоб важився протиставитися гетьманській волі. Не терпів Богдан опозиції, всі прояви спротиву карав остро, немилосерно.

Гучно і бучно вибірали козаки гетьманом Юрія. Давно не бачили на Україні такого світлого та пишного зїзду. Самих полковників прибуло 26, а осавулів, сотників, отаманів і иншої старшини ніхто і не пробував числити. Тиждень радив козацький елекційний сойм і врешті під гук гарматніх вистрілів обкидано шапками та одностайне вибрано наслідником старого гетьмана молодого Юрія[1]).

Радів старий гетьман, бачив власними очима здійснення своїх найкращих, задушевних мрій, бачив свою родину піднесену до рівня інших европейських, королівських династій. Для нього були це чи не найщасливіші дні в його бурливому, повному тяжких, ґіґантичних зусиль житті — вершком залізної і впертої енерґії цього ґенія

---

[1]) Липинський. На переломі стор. 55. Kubala. Wojna br. nd. 194—195. (Маркевич Історія Малороссії І. 386).

української історії. Тому і не диво, що рад був гостям старий гетьман. Три дні бенкетували козаки в гостях у свойого гетьмана в супроводі музик та мушкетних і гарматних зистрілів.

Не предчував веселий та вдоволений таким спокійним перебігом виборів старий гетьман, що по тих віватах і ясах ще довго і довго греміти-муть мушкети та гармати по всій Україні, але вже як понурий акомпаніямент крівавих, братобійчих воен, що в них похоронять не тільки його династичні пляни, але і саму волю-долю рідньо-го краю. Що ради „лакомства нещасного" богато з дотеперішніх його вірних друзів та дорадників, що так радо і одностайно вибірали гетьманом молодого його сина, як тільки замкне очі старий гетьман, а то ще в останніх днях його трудящого життя, шукатиме інших богів, дасть себе заманити обіцянками хижих сусідів та поможе їм зруйнузати і знищити до щенту Богданове діло.

Ніхто не предвиджував трядучої страшної Руїни. Життєва енергія старого гетьмана наче дійшла до найвищої точки, бо від того часу Богдан чимраз більше нездужав. Ще останні свої сили напружував Хмельницький, щоб добитися признання свого діла у сусідів. Але і тут справа не натрапляла на великі трудноші. Москва, Польща, Швеція. Туреччина. Крим. Семигород, Молдавія і Волощина признали з ріжних причин і рахунків молодого Юрія законним наслідником старого гетьмана. Розуміється, що Москва і Польща ставили деякі услівя, котрих і не думав сповняти гетьман, бовірив, що останній похід так високо піднесе авторитет України в очах сусідів, що ніхто і не відважиться ставити ще яких, хочби і найменших застережень.

Так думав і вірив в ці думки старий гетьман; успіхи останніх місяців настроювали оптимістично старого гетьмана. Але хижаки-сусіди, відвічні вороги України не так легко годилися на відновлення сильної. монархічної Української Держави, бож це йшло проти їх бути, чи не бути. Пішла в рух тайна дипльоматія; муравлина праця ріжних Беневських, Бутурліних, Михайлових, Желябужських і інших не пішла на марне. Незадоволених ніхто не переговорить і ніколи вони не переведуться. Вже давно, як ми бачили, працювали серед козацької старшини висланники польські і московські[2]). Шойно по смерти Богдана зявилось, скільки мав він затаєної опозиції серед тієї української аристократії, котру сам створив. І полковники: Дворецький, Жданович, Ковалевський, Лесницький, а навіть ґенеральний писар Виговський вже за життя Богдана були скаптовані сусідними дворами, брали надання і привілеї в таємниці перед Хмельницьким, провадили свою окрему політику на взір анальогічних королків у всіх західних державах, та докладали несвідомо а часто в найкращій вірі свої руки до руїни рідного краю. Невпинно працювала польська дипльоматія в Криму і Стамбулі, намавляючи ці держави до війни, або принайменше до розбишацьких походів на Україну. А вже найбільшим прихильником та найкращим знаряддям цих ворогів України була, як завжди, українська чернь, українські sansculotteu. Серед неї найбільше працювали царські посіпаки; не трудно було зрештою зєднати собі цю вічно невдоволену, хвилюючу масу, що зависним оком дивилась колись на чужих панів — а тепер такимже оком гляділа на своїх „кармазинів" та лиш ждали відповідної хвилі, щоб набити свої діраві кишені їхнім добром. Вічна траґедія української історії від її початків до сьогодня. Зловіщий дух покутуючого Марка Проклятого, що нищив і нищить всі найкращі пляни та заміри своїх найкращих синів та в критичних моментах історії України потрафить все знищити діло, будоване міліонами жертвенних, молодих, ідейних одиниць, кровю своїх найкращих синів. — Так було і тоді. Чужі а ще більше свої похоронили діло Великого Гетьмана.

Ще не прогомоніли добре яси і гуки гармат у гетьманському дворищі в Чигирині, а вже появилися перші зловіщі ластівки трядучої руїни. Нещасний татарський набіг в початках мая мав започаткувати ці невдачі.

Чимраз більше хворий гетьман, задивлений в чудові міражі своїх плянів, не хотів вірити в невдачу. Що значить такий малозначучий напад татар, не страшний він для сильної України. Скоро висилає на поміч брацлавському полковникові Михайлові Зеленському 5 полків з наказом, як найскорше покінчити з дикими ординцями[3]). На трівожні вісти від Ждановича, відповідає старий гетьман приказом відступати з військами союзників на Україну, а тимчасом приготовляє нові резерви. По всіх землях великої козацької Держави розносили післанці листи і універсали гетьманські, що кликали козаків у новий похід „кінчати ляхів". В Чигирині збірав спішно молодий гетьманенко нову армію, що мала не тільки помочи Ждановичеві, але щасливо покінчити цей похід. Незабаром у червні під звуки музики та гарматніх вистрілів вирушив молодий гетьман на чолі 20.000 свіжої, добре узброєної армії в похід, щоб ратувати престіж Української Держави а собі здобути безсмертної слави. Старий гетьман власноручно передав синові гетьманські клейноди: печатку, булаву, всі акти і документи, по городах розіслав універсали. Мартина Пушкаря і Виговського Івана дорадниками сина назначив. Полковника Павла Тетерю вислав з початком серпня до царя з проханням помочі проти татар. Двічі виправлялись на приказ старого гетьмана Запоріжці з Донцями на Крим, щоб відвернути татарські загони з України. Не дуже певний однак Москви, вже від довшого часу зміцняв Богдан українські ґарнізони на Білій Руси рішений навіть на війну з Москвою, колиб вона рушила на підмогу Польщі.

Все зробив, щоб запевнити побіду, та вже рвалися нитки мистецького мережива гетьмана. По-

---

[2]) Kubala. Wojna brandenb. str. 367, 187, архів Ю. З. Рос. частина II. 91, Липинський. На переломі.

[3]) Kubala. Wojna brand.

хід Юрія відразу натрапив на труднощі. Полковникові Зеленському не удалось, як знаємо, не то знищити, але навіть спинити татарських загонів; навпаки татари замкнули його у Брацлаві та безкарно гуляли по Україні. Серед найбільших труднощів і обережности посувався корпус Юрія на захід. Козаки йшли на Брацлав, де сподівалися битви з татарами. В часі цілого походу мав Юрій непроханих опікунів. Весь час між військом козацьким увихалися царські післанці, що нібито шукали Ждановича і Ракочого, а тихцем підбурювали Юрієвих козаків проти походу. Під Капустином 10. VII. наткнувся Юрій на московського післанця Желябужського, що шукав за Ракочим; гетьманич сказав йому, що не знає, де находиться Ракочий і завернув його до Корсуня.

В кілька днів пізніше 13. VII. прибилися до Юрієвого війська перші втікачі козацькі з війська Ждановича, але вони не уміли докладно розповісти про долю Ракочого і Ждановича — говорили лиш, що наказний Жданович прямує на Камянець на Поділлі.

Серед вічних боїв і шарпанини з татарськими військами посувався корпус Юрія поволи на захід. Щойно по 20. VII. одержав Юрій докладні вісти. Надтягнули недобитки полків Ждановича та сказали, що покинули князя під Межибожем.

Разом з прибуттям військ Ждановича в обозі молодого гетьмана чимраз більше підносить голову чернь козацька. Перетомлені і здеморалізовані невдачею козаки Ждановича, під свіжим враженням паніки і безголовля в таборі князя — поширювали неймовірні вісти серед Юрієвих козаків, лякали їх труднощами походу, великою силою поляків та збільшуючи себе облегчували агітацію московських агентів серед Юрієвого війська.

Агенти ці, як гієни, йшли крок в крок за військом. Коли козацьке військо стануло над Наливайковим бродом 28. VII., ніжинський полковник Григорій Лесницький знова наткнувся у своїм полку на раз вже прогнаного московського агента Желябужського. Здивований і недобрий питав того, пощо він другий вже раз непроханий вештається між військом. Збитий з пантелику Желябужський крутив, що шукає Ракочого. Розлючений тією нахабністю москаля та схвильований лихими вістками полковник відповів йому гостро, що князь обляжений поляками і татарами бороняться останками сил, а гетьман Юрій йде йому на поміч. Відтак радив по доброму Желябужському сидіти тихо і не вештатись в тих неспокійних часах між військом.

Тимчасом фермент серед черні постійно зростав і коли молодий гетьман, не відаючи нічого про капітуляцію під Межибожем наказав 1. VIII. звинути табор щоб рушити на поміч Ракочому, прийшло до явного вибуху. Чернь козацька, підюджувана від довшого часу московськими агентами, окружила товпами гетьманське шатро викрикуючи, що старшина їх зраджує, обдурює, каже іти помимо царського заказу воювати Польщу, помагати Ракочому. Вже знищено непотрібне військо Ждановича, а тепер їх провадять на неминучу загибіль.

Юрій однак не піддавався зразу черні. Приказав старшинам розігнати бунтівників і примусити військо до дальшого походу. Але чернь козацька, чуючи за собою царя, не послухала старшини. В обозі прийшло до кровавих бійок, убито кількох старшин, а врешті цілий козацький корпус рушив не на поміч Ракочому, але завернув у свояси.

Желябужського, що знова десь найшовся між козаками (5. VIII.), просили переказати цареві, „що своєї старшини не слухають, бо вона пішла в поход без дозволу царя“[1]).

Так українськими руками похоронила Москва великі пляни гетьмана Богдана Хмельницького.

* *

Тимчасом у Чигирині в ожиданні великих змін і незвичайних випадків, нетерпляче виглядали вістки з походу — від Ждановича, Ракочого і молодого гетьмана. Повний віри в щасливе закінчення походу приймав хворий уже гетьман урочисто нового шведського післанця Ліліенкрону, що після перерваних неудачних переговорів з послами Веллінгом і Тернешельдом приїхав по 22. VI. до Чигирина[2]). Тепер переговори поступали жваво вперед, король шведський годився на всі жадання Хмельницького, котрий остентаційно, не криючись перед московськими послами, старшинами і черню виразно говорив, що „хоче бути приятелем приятелів, а ворогом ворогів шведського короля“. І одна і друга сторона бажала союзу. Вже добігали до кінця переговори — коли нагло, наче грім з ясного неба, прийшли фатальні вісти — про капітуляцію Ракочого під Межибожем, про неудалу акцію Ждановича і гетьманенка. Цього всього було забагато для хворого гетьмана. „В огні стануди йому очі і такий огорнув його гнів, що скреготаючи зубами, взивав Бога на поміч і стратив мову. Пораженний ударем лежав 5 день без мови, а шестої днини 27. VII. іскра сонця у нім згасла“ пише посол шведський Ліліенкрона.

Знаючи всі пляни і надії, звязані з цим походом, не будемо дивуватися, що цього страшного удару, наглої катастрофи вже майже здійснення своїх, від давна леліяних мрій не в силі був видержати і так слабий вже організм Богдана.

Великий Гетьман не пережив похоронів найбільшої і найгеніяльнішої своєї ідеї.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Важніші праці з тих часів:

1. Ludwik Kubala: Wojna brandenburska i Najazd Rakoczego w r. 1656/57 (Szkice histor. Serja V.)
2. W. Konopczyński: Panowanie J. Kazimierza. (Encyklopedja polska t. V. Historja polityczna Polski część II.)
3. М. Грушевський: Ілюстрована історія України.
4. В. Липинський: Україна на переломі — багато документів надруковано в „Архів Юго-Зап. Росії“ частина III — а також документи рукописні в Архіві Чарторийських в теках Нарушевича. — Цікавіші документи наводжу в тексті.

---

[1]) Похід Юрія описано на підставі Липинського (На переломі). Kubala, Wojna brandenb. — (Relacje Želibuskiego. Bucyński 225-234).

[2]) Липинський. На переломі 56, 250. Kubala, Wojna brand. tr. 205-210, 191.

Вольфсберг

Найстарший Концентраційний Табор українських виселенців в Австрії в часі світової війни.

Написав: *о. Йосиф Іванець.*

(Докінчення).

Зимові місяці з 1914/15 р. були для наших виселенців найтяжчі — за 4 місяці по кінець лютого померло около 400 душ, переважно дітей. Рідко коли був день без мерця, звичайно кілька а то й кільканацять денно, а вже найбільше дітей забрала пошесть кіру і перестуда. Були мами, яким позмирали всі діти — а було їх не кілька, а десятки тих непоборних — тих українських Ніоб, яких переживання так глибоко відчула і так вірно передала віршом М. Підгірянка в поемі „Мати Страдниця" (образець з життя українських виселенців в Ґмінді). А було знов і так: померла мама — не одна, а багато їх і оставила круглих сиріток і назбиралося їх в р. 1915 звиж 70. Позбирали їх до окремого бараку — дали окрему опіку і значно кращий харч і назвали Kinderheim.

Тяжкі переживання в зневірі і безнадійности і глибокої депресії задля побід російської армії завершив упадок Перемищля. Для всіх виселенців а перш усього для Перемишляків, був це дуже тяжкий удар, який здавалось розторощував і припечатував раз на все всі наші надії-сподівання на краще завтра.

Місяць марець був також критичний і для пошести тифу. Найостріші санітарні зарядження були безоглядно переводжені. Не тільки весь санітарний персонал, але вся адміністрація, всі свідоміші інтелігентні одиниці були наставлені фронтом проти тифу т. є. п р о т и в о ш і. Дезинфекційна машина, лазня, свіже білля, перервання комунікації між поодинокими бараками, замкнення школи і церкви, а навіть припинення великодної сповіди на 2 тижні — доконали свого. Були вже в марті дні, а то і тижні без занедужань. Від марта до мая що 2—3 тижні 1 випадок — вкінці тиф погас. Бараки, де були випадки тифу, ізолювано дротами — коли через 3 тижні не було ні одного випадку занедужання — барак ставав вільний.

З весною приїздили до оселі аґенти контрактувати на пільні сезонові роботи до Австрії, Чех і т. д. Такі партії робітників, розуміється, тільки з вільних бараків мусіли також перебувати 3-тижневу контумацію. Таких партій по 200—300 і більше душ було кілька. Кілька разів був і військовий побір. Деякі ходили на роботи в околиці Вольфсберґу. Так що бараки стали опорожнюватися. Але були і нові транспорти до оселі весною 1915 р., а то з Талергофу тих талергофців, що їх звільнено, а вони не мали де приміститися. А було

Церква в бараковій оселі в Вольфсберґу, будована в грудні 1914 і в січні 1915 рр. надінженіром Ертлем.

їх кількасот. М. і. прибув о. Йосиф Коменда, парох Сливок, який попав до Талергофу за ці слова: Казав Йойна, що буде война, каже Сруль, що нема куль, о. Зацерковний, парох Водник і його брат п. Ев. Шепарович з. Н. Санча і ін. О. Й. Коменду я був випросив собі з поза дротів — щоби помагав мені сповідати. Тоді великодня сповідь відбувалася по черзі після числа бараків. Всіх висповідалося 5.500 душ.

На Великдень, а було це 4. квітня, приїхав до оселі віцемаршалок і посол Буковини, православний о. Драчинський відвідати буковинців зі Шипенець. Він то дуже покріпив на дусі не тільки своїх краянів, але і всім нам піддавав надії на побіду „наших" і на скорий поворот домів.

Весна дуже зміняла наші настрої. З весною, коли останні наступи російської армії в Карпатах заломлювалися, австрійська преса (ми читали „Grazer Tagespost") заповідала заздалегідь наступ „нашої" армії. А коли прийшов маевий пролом під Горлицями, то мабуть ніхто так не радів з кожного военного комунікату, як наші виселенці; а вже хіба найрадіснішим днем в оселі був день відзискання Перемищля. Коли прийшов вечором телеграфічний комунікат „Przemysl genom-

men", тоді ціла оселя заалярмована трубкою зібралася на площі під почтою і тут з бальконy оповіщено торжественно радісну вістку комунікату. Люди з радости скакали як діти, обіймалися, плакали. Перемишляки і люди з сусідних сіл мріяли, числили, скільки то їм ще прийдеться ждати — та не так то легко склалося як гадалося. Довгі не то тижні, а місяці прийшлося ждати на той ожиданий день повороту домів. Їх пускали домів з кінцем січня 1916 р. Сотки людей щоденно ждало на площі під почтою на воєнні комунікати — на вістки з дому — або з фронту. І коли листар виходив з почти і ставав на спеціяльним підвищенню серед площі — тоді всі зі запертим духом слухали адрес, які виголошував п. листар Процик. А коли австрійська армія відобрала Львів, тоді стали відпускати домів людей, а перш усього священиків та інтеліґенцію.

Та якраз в тім часі т. є в липні 1915 р. вибухла ще одна зразу легковажена пошесть черевного тифу. Цей тиф був в перших днях таки дуже пакісний — злосливий — майже всі занедужання кінчилися смертю. Настала паніка, як бувало з появою холери і сипного тифу — та санітарні заряджения досить скоро припинили поширення пошести, одначе зовсім погас тиф щойно в вересні. Тимчасом з кінцем липня 1915 відїхав до Галичини Др. Озаркевич. Начальним лікарем став поляк Др. Генріх Фізик з Рудника, куди невдовзі його покликано, а начальним лікарем став Др. Зон, лікарями оселі Др. Андерман і Др. Берґгоф. Майже всі урядовці покликані до Галичини, а один з перших п. Кайдан до Львова. Ще з весною 1915 р. бар. Фріс-Скене став намісником Трієсту а президентом Карантиї став ґр. Льодрон-Лятерано.

Так то з 2-им роком війни розпочався і другий розділ історії нашої оселі. Минули пошести — відносини стабілізувалися, наше ненормальне положення стало закріплюватися і ставало нормальним. Число людей в оселі впало до 4.000 і то переважно дітей, жінок і немічних старців. Харч постійно погіршувався зокрема якість і кількість хліба. Люди стали нарікати, голосно пoдоляки, евакуовані з лінії Стрипи, Вишнівчика, Бурканоза. Та тоді вже погіршення апровізації було в Австрії і Німеччині загальним явищем — тимбільше в альпейських горах.

Зрештою життя в оселі ставало сіре-монотонне нічим не інтересне. Раненько літом о год. 5. а зимою досвіта сотки людей спішить до церкви. Тут щоденно є співана Служба Божа — щоденно кількадесять до сповіди, а кількасот до св. Причастя. В великий піст було і по 500. а поза тим яких 300 поклякає вінком довкола церкви, бо в церкві нема місця. Зраня матері і діти спішать до молочарні, де видають пастеризоване молоко для немовлят, для матерей, що кормлять, для старців і дітей до 10. р. життя — денно видавалося ок. 700 літрів. З раня рух коло маґазинів — ціммеркоманданти побирають хліб — кожний для свого бараку. Богато людей майже постійно товпляться коло будинку почти, бо там не тільки роздають картки-листи з дому і з фронту і оголошують воєнні комунікати, там є льокаль, де роздають білля, одіння і взуття — там є також льокаль посередництва праці. В оселі є вже і свої варстати кравецький і шевський. Матеріялів і сирівців доставляє правительство. Дуже богато дівчат вчилося шиття і крою — а вчила дипльомована вчителька п. Корженьовська. Оселя мала опісля і своїх 50 коров, вела годівлю безрог і кріликів. Було і 10 пар коней для власного вжитку. А це вже давало заняття багатьом людям. Щоденно чимало людей занятих в кухнях для виселенців. Є тут окремі кухні для 6 шпиталів, для захисту сиріт, для старців, реконвалесцентів. Є окрема кухня — для лікарів-урядовців.

Великий рух був в шпитальній канцелярії. Лікар видає перепустки до міста, картки на ліпший харч т. є росіл і мясо, картки на молоко, на одіння. Можна сказати, що лікарі дали почин до захисту сиріт, приюту для старців, до відділу реконвалесцентів, молочарні.

Рано перед 8 год. спішать діточки до школи — а є їх тут до 700. З великим трудом вдалося п. дир. Гарматієві зорганізувати взірцеву 4 кл. школу, де вчило зразу 6 а потім 8 учительських сил. В р. 1918 зорганізував також курси німецької мови для дорослих. Вчителювали обоє Федевичі, Хома, Фалендиш, Вациківна і т. д. В р. 1916 директором став п. Кабарівський з Ґмінду.

Хоч в 2 р. не богато нашої інтеліґенції лишилося в оселі, але і з тій нечисленній горстці, що лишилася, не було згоди. Зараз таки по відїзді Д-ра Озаркевича при уконституованню місцевого комітету допомоги повстали роздори, які розвинулися згодом у завзяту однорічну кампанію, яка покінчилася розгромом обох воюючих сторін. І хоч ця кампанія мала для декого дуже прикрі наслідки, одначе для загалу виселенців принесла також і дуже корисні наслідки. Почин до цього дав п. З. талергофець, який за вставленням Д-ра Озаркевича увійшов до допомогового комітету і займався роздачею одіння, а який чомусь то відразу втратив довіря загалу інтеліґенції. Але п. З. про це не дбав, бо мав поперття у Відні через свого товариша посла С., а до того був наймаєтніший з виселенців. Підозріння — посуджування і явні закиди не дозволяли використовувати своєї позиції для особистої наживи — а всі заанґажовані в цій кампанії сповняли свої обовязки так, щоби не було їм що закинути, ані що доносити до Відня.

В розгарі цеї острої кампанії зродилася щаслива гадка оснувати читальню, яка від тепер зконцентрувала всю увагу і всю енерґію загалу інтеліґенції. Управа будови бараків пішла на руку новооснованій читальні і переробила барак на читальняну салю зі сценою, кулісами, суфлерською будкою, електричним освітленням і т. д. П. Іван Скибінський намалював гарні декорації і завісу. На це зложили гроші ідейні одиниці — один з лікарів дав 100 кор. Значну субвенцію дало і краєве правительство, коли Виділ читальні зложив звіт зі своєї корисної діяльности. Виділ став спроваджувати книжки зі Львова. У березні 1916 було вже 350 томів — була ціла Руська Письменність, вид. Просвіти, У. П. Т., Вид. Спілки, твори І. Франка і т. и. Біб-

ліотекар в означених годинах позичав книжки. Кожного вечера 2—3 години грімке читання наших клясиків: Квітки, Шевченка, М. Вовчка, І. Франка. Виїмково добрі лектори стягали велике число слухачів. Були і відчити: В. Пастущина: Короткий нарис історії України, о. Й. Іванця: „Суспільні шкоди від алькоголю", П. Вол. Скоморовського: „Про найбільше поширені пошесті і як їх поборювати". Читальня зорґанізувала також і курси для неграмотних. Що неділі і свята відбувалися знаменито аранжовані товариські гри і забави зі співами. Пісні були вже і новітні, воєнні. В читальні повстала гадка як найбільше поширювати вишивки хрестиками, низинкою і т. д., щоби жіноцтво (майже зі всіх повітів Галичини) пізнало мотиви, спосіб вишивання, добір красок всіх стоорін краю. Згодом моя жінка Ольга І. занялася зорґанізованням вистави взорів наших вишивок, а також готових сорочок, ручників, запасок і т. д. в читальні — а відтак в місті Вольфсберґу. Старості так подобалися ці вишивки, що доставив дівчатам всіх потрібних матеріялів до взорів. В місті німкам дуже подобалися наші вишивки, так що замовляли собі ручники, обруси, сорочки згл. блюзки. Незвичайно живу діяльність розвинув аматорський гурток, який складався з 2 секцій: селян і інтеліґенції. Амат. гурток уладив гостину св. Николая і відограв штуку „Настоящі" — в днях 19 і 22 грудня 1915 р. Селяни відограли дня 6. II. 1916 р. Цеглинського „Ворожбит" і дня 26. III. Квітки: „Сватання на Гончарівці", а інтеліґенти дня 19. III. Кропивницького „Перехитрили" і дня 16. IV. Котляревського „Наталка Полтавка". Спільними силами уладжено два концерти: один Шевченківський в оселі дня 20. II. с. р., а другий великий концерт в тижні Червоного Хреста в театральній салі в місті. На всі наші представлення приходили в значній кількости спеціяльно прошені гості з міста. А щоби могли зрозуміти акцію — на літоґрафованих запрошеннях був поданий ядерний зміст штуки після поодиноких дій. — Запрошення було рівночасно перепусткою.

Бараки в Вольфсберґу в зимі 1914/15. Від лівої руки І-ий підпор. Білянік, командант військової сторожі в оселі на лещетах. На переді босі і півнагі діти на снігу.

Верш[illegible] діяльности читальні був концерт в дні 4. мая 1916 р. перед численною добірною німецькою публикою. Друкована програма заняла цілий аркуш, бо поодинокі точки програми були подані в німецькім перекладі. Рецензія поміщена в „Kärntner Tagblbtt" з дня 10. V. 1916 була дуже корисна для нас. Найбільше зацікавлення викликала коломийка. Дуже припали до вподоби наші народні пісні, відспівані на 2 голоси нашими дівчатами в народних строях (при акомпаніяменті п. Любки Гузарівної): Бодайся когут знудив, Ой ходила дівчинонька беріжком, Козак коня напував, І шумить і гуде. П. Альма Гладилович відспівала сольо: Ой у полі могила, Там під гаєм зелененьким і Віють вітри. Мішаний хор відспівав: Заповіт, Ішов жовняр з війни, Дівча в сінях стояло і Стелися барвінку низенько. Повної похвали удостоїлася деклямація Шевченкового Заповіту п. Ром. Жуковським (в перекл. Virginii). На окрему увагу заслугує промова голови читальні нагороджена рясними оплесками і майже без зміни видрукована в згаданій рецензії.

Ся промова була колеґіяльно зредаґована м. і. також під свіжим ще враженням дуже святочного пращання і вимаршу наших 23 добровільних новобранців з оселі до У. С. С., яких звербував підхор. У. С. С. п. Сідельник. Про це писало „Українське Слово" в квітні 1916.

Про діяльність читальні помістив „Kärntner Tagblatt" в ч. 78 з дня 5. IV. 1916 фейлетон п. з. „Aus der Ukrainerstadt im Lavanttale" а в ч. 113

Українська школа шиття і крою в оселі виселенців у Вольфсберґу 9.XII. 1915 р. При таблиці учит. п. Корженьовська.

з дня 17. V. 1916 мій фейлетон про життя в оселі п. з. „Eine Schöpfung der Kriegszeit“. Наслідком незвичайного заінтересування оселею були відвідини президента і епископа Каринтії. Президент ґр. Льодрон-Лятерано дуже прихильно відносився до оселі — субвенціонував читальню. Князь еп. п. Др. Гефтер з нагоди миропомазання в Вольфсберґу в дні 16. мая 1916 р. дуже радо скористав з нашого запрошення — загостив до оселі — був приявний на маєвім богослуженні. уділив виселенцям Архієрейського благословення. Відтак оглянув всі уладження оселі — шпиталі, школу, читальню і т. д. розпитуючи про все з найбільшим зацікавленням. Про це писав „Kärntner Tagblatt“ в церкв. вістях з дня 25. V. 1916 р. В тім самім числі поміщена новинка, де є точний опис, як оселя в д. 20. V. 1916. р. прощала мене з відїздом до краю. Місце душпастиря оселі і голови читальні обняв по мені бл. п. о прал. Ев. Гузар. Містоголова чит. Др. Роман Жуковський писав в червні, що приготовляє „Ой не ходи Грицю“ і „Верховинці“. Але розмах мусів слабнути, бо в наслідок транспортів сезонових робітників число виселенців постійно маліло. Бл. п. о. Гузар в листі з 8. І. 1917 пише, що в оселі зимує 2200 душ, з того 1000 шкільних дітей, 400 дошкільних дітей, а значить старших всего 800 людей. Вже з весною 1917 р. мали звинути оселю — та сталося це мабуть щойно під зиму 1917 р., коли то перевезено наших виселенців до оселі в Ґая на Моравії.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

III.

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

(Продовження)

17. Перед бурею. В попередних числах представили ми загальний стан У. Г. А. перед катастрофою, польський плян офензиви, та пляни Начальної Команди Галицької Армії. І вийшов з цього невеселий образ тодішньої дійсности й ще страшнішої будучности, тимбільше, що український фронт і в наступних днях, починаючи від 1. аж до 13. травня включно, тріщав і гнувся на ріжних відтинках, навіть під невеликим натиском польських частин, які проявляли велику активність. Отже щораз то приходили вісти про тяжкі ситуації на фронті, як це видно зі звідомлень українського ґенерального штабу. Раз тільки здобулися й українські частини з І. Гал. Корпусу, а це передусім Сокальська Бригада, а також і Белзька, на зачіпну акцію коло Острова й Лапча (7. і 8. травня), однак ця акція під протинаступом великих польських сил, в склад яких входили вже й галерівські частини, заломилася. Вправді Начальна Команда задумувала якусь акцію коло Хирова й там зосереджувала деякі частини, коштом інших відтинків, але ця акція розпочалася щойно тоді, коли Поляки розпочали на півночі свою велику офензиву; ця українська акція коло Хирова, мала катастрофальні наслідки передусім для III. Гал. Корпусу й привела до затрати великих сил; та про це буде мова дальше.

І так з одної сторони недобре ділялося на фронті, а з другої — недобре ділялося й внутрі краю, бо уряд не проявляв ніякої активности, щоб опанувати ситуацію й запобігти нездоровим відносинам в запіллю (про це була мова в 6. числі „Літопису“). І запанувала тяжка атмосфера, ніби перед великою бурею, коли тільки ще десь далекі лискавки віщують лихо. Такими лискавками були не тільки ситуаційні звідомлення з фронту, а й ріжні часописні статті, передусім в офіціяльній „Републиці“. Такі статті, як: „Схаменіться“ (в 75. числі з 30. V. 1919.), „Будьмо готові“ (77. число з 6. V.), „Український інтелiґенції під розвагу“ (78. число з 7. V.), або зміст промови держ. секретаря д-ра Макуха на однім з устроюваних тоді, ніби для піднесення духа, віччу (в Коломиї), п. з. „До оборони“ (ч. 83. з 13. V. 1919.), як вже зі самих заголовків видно, були такими лискавками, що віщували тучу. Та сі статті, у хвилині, коли давався на кожному кроці відчути брак сильної руки в поборюванні зла й в опануванню замішання, та брак рішучої волі побіди, минались з інтенціями їх авторів і редакторів; сі статті, місто підносити духа — додавали заголови ще більшого страху.

18. Остаточні приготування Поляків до офензиви. Коли по українськім боці тільки їздили, робили віча, дебатували й на загал нічого для оборони не робили, то поляки з як найдальше йдучою пляновістю й консеквенцією приготовлялися до офензиви. Видавали щораз то нові прикази й диспозиції, що консолідували цілу задуману акцію, підвозили частини на призначені вихідні становища, довозили муніцію, харчі для людей і пашу для коней, уладжували шпиталі для більшої скількости ранених, та приготовляли середники транспорту. Армія Іващкевича дістала 10 тягарових самоходів і 3 цистерни бензини; французько-польський корпус, що мав 200 тягарових авт, дістав 10 цистерн бензини. Впрочім задумували поляки користати як найбільше з підвод місцевого населення. Для українських полонених призначили обоз в Домбю, а для цивільних інтернованих уладили обоз у Вадовицях Hupert: „Zajęcie...“ 54 і 53).

19. Вихідна ситуація польських частин в дни 13. V. 1919. Остаточні пересунення польських частин на вихідні становища, в районі на північ від Львова й на Волині, були покінчені 13. травня, а на відтинку від Львова на захід, закінчилися 14. травня. Але на загал ситуацію в дни 13. травня можна вважати за вихідну. Представлялася вона так:

Команда фронту ґен. Йосифа Галера находи-

лася в Люблині. Галєрови підлягали безпосередньо: Ґрупа ґен. Карніцкого, французько-польський І. корпус і армія ґен. Івашкевича.

I.) Ґрупа ґен. Карніцкого мала числити в боєвім стані 2.735 баґнетів, 1.715 шабель, 19 гармат; (інше джерело подавало такі числа: 3.549 баґнетів, 1032 шаблі, 195 скорострілів і 26 гармат).

II.) Французько-польський І. корпус ґен. Одри (шеф штабу полк. Moineville) числив, без підчиненої йому ґрупи полк. Мінкевича, 830 старшин і 27.410 вояків харчевого стану. Корпусна артилерія (командант полк. Baudelaire) складалася з 12 гармат (105 мм) і з 24 гармат (120мм). Цей корпус складався з двох дивізій.

а.) 1. дивізія стрільців, що мала оперувати тільки на Волині й стояла в Володимирі Волинськім, була під командою ґен. Bernard-a (шеф штабу полк. De La Laurence, а командант піхоти полк. Берецкі). Вона складалася з трох полків стрільців (1—3), кождий полк по 57 старшин і 2.500 вояків, та з бриґади артилерії, що мала 36 гармат (75 мм) і 4 гармати (105 мм). Ця дивізія мала ще пів баталіону саперів, дивізіон шволєжерів (346 шабель) та ріжні потрібні установи.

Могили поляглих на відтинку ґрупи Угнів на цвинтари с. Вербиці по упорядкованню 1933 р.

б.) 2. дивізія стрільців, що стояла в Белзі й мала оперувати в Східній Галичині аж до Буга, була під командою ґен. Modelon (шеф штабу майор Duchet, командант піхоти полк. Tronyo). Складалася рівнож з трох полків стрільців (4—6), кождий по 66 стршин і 2.400 вояків, та з бриґади артилерії з 36 гармат (75 мм); (батерії гармат 105 мм віддала ся дивізія до ґрупи полк. Мінкевича). Командантом тієї бриґади був пполк. Колиско. Дивізія мала ще цілий баталіон саперів, два швадрони кавалерії (335 шабель), та ріжні потрібні установи, подібно, як і 1. дивізія.

2. дивізії підлягала ґрупа Мінкевича, якої харчевий стан виносив 293 старшин і 5.780 вояків, а боєвий стан 200 старшин, 3.938 баґнетів, 397 шабель, 112 скорострілів і 17 гармат.

III.) Дивізія львівської піхоти у Львові (командант полк. Стшелецкі). Її боєвий стан виносив: 6.953 баґнетів, 40 шабель, 136 скорострілів і 54 гармат.

IV.) Армія ґен. Івашкевича (шеф штабу полк. Kessler). Ця армія складалася:

а з ґрупи ґен. Єнджеєвського (від Зубрі по Сухому Вишню);

Процесія на стрілецькі могили в с. Вербиця коло Угнова літом 1933 р.

б) з 4. дивізії піхоти ґен. Александровича, від Хоросниці по Крисовичі — Руствечко — Селиська — Станиславчик (7.162 піхоти, 807 шабель, 108 скорострілів і 24 гармат; командантом піхоти був ґен. Кралічек;

в.) з 3. дивізії леґіонової ґен. Зеліньского, якої харчевий стан виносив 12.739 людей, а боєвий: 8.480 баґнетів, 802 шаблі, 108 скорострілів і 34 гармат. Командантом піхоти був полк. Бербецкі.

Разом харчевий стан польських військ, що мали розпочати офензиву проти українських армій (У. Г. А. в Галичині й Армії У. Н. Р. на Волині) доходив 13. травня до 80.000 людей, а боєвий стан числив понад 50.000 людей, 200 гармат, 900 скорострілів і кілька летунських ескадр.

Всі ці відомости походять з праці Гуперта п. з. „Zajęcie Małopolski Wschodniej"... (стор. 54—57). Відносно даних до поодиноких частин не маємо нічого до закинення, але відносно сумаричних чисел мусимо сказати, що є замалі. Це зараз доведемо.

В тій самій праці, але на іншім місці (стор. 14), подає Гуперт, що армія ґен. Івашкевича в дни 15. травня, 1919. р. числила 55 баталіонів, 190 компаній скорострілів, 56 батерій, 5 ескадр і 17 швадронів; харчевий стан виносив 42.238 людей. З цього припадало на 3. дивізію леґ. Зелінського — 10.714 вояків, 50 комп. скоростр., 11 батерій; на 4. дивізію піх. Александровича — 9.370 вояків, 42 комп. скоростр., 11 батерій; на ґрупу ґен. Єндже-

Делеґації несуть вінки на стрілецькі могили в с. Вербиця коло Угнова літом 1933 р.

євського — 16.706 вояків, 95 комп. скоростр., 21 батерій.

Отже, коли приймемо, що й 13. V. група Єнджеєвського числила около 16.000 людей харчевого а з 13.000 боевого стану (хоч може подані Гупертом числа означають боєвий стан), і коли приймемо, що французько-польський корпус в боевім стані мав 14.000 багнетів і 200 скорострілів (по 100 на дивізію), то по доданню всіх позицій, вийде таке: Харчевий стан польської армії під командою ґен. Галера, разом з львівською дивізією у Львові, виносив в днях 13.—15. V. понад 84.000 людей; боєвий стан (піхота й кавалерія) виносив добрих 60.000, понад 1.000 скорострілів та около 320—350 гармат. Ту треба додати ще з десять панцирних поїздів та кілька летунських ескадр і будемо мати дійсний стан польської армії у хвилині розпочаття офензиви.

Коли від всіх тих чисел відіймемо числа, що відносяться до ґрупи ґен. Карніцкого, та до 1. дивізії франц.-польськ. корпусу, то дістанемо, що боєвий стан польських військ в Галичині, які мали оперувати проти самої У. Г. А. виносив около 48—49.000 багнетів і шабель, понад 700 скорострілів, та понад 250 гармат, не враховуючи вже панцирних поїздів, та літаків. До цього треба ще додати, що польські відділи були добре заосмотрені в муніцію, стрільна, в ліки, в харчі, та були добре одягнені, а це все впливало на піднесення їх боєздатности.

20. Численний стан У. Г. А. в хвилині розпочаття польської офензиви. На це питання, з браку даних українських джерел, не можемо точно відповісти. Всякі польські дані, а передусім сі, що находяться у Гуперта, є мильні; це покажемо на примірі відносно даних про стан „Ґрупи Рудки".

Отже з браку авторитетних відомостей, мусимо обмежитися тільки до здогадів, беручи за примір стан „Ґрупи Рудки". Можна здається загально приняти, що з девятьох, існуючих тоді галицьких бриґад, сім (від 1. У. С. С. до 7-ої Львівської включно), мало пересічно по 3.000 багнетів, разом отже 21.000 багнетів, 8. Самбірська Бриґада полк. Кравса, разом із сконцентрованими до удару коло Хирова частинами около 8—10.000 багнетів а Гірська Бриґада около 1.000 крісів; це все дало би около 30—32.000 багнетів. Скількість скорострілів була, цілком певно, менша від польської, й могла виносити около 400 штук а скількість гармат около 180. Панцирних поїздів було здається 3, а найбільше 5. Літаків було рівнож ледви кілька й то вже поважно зужитих. До цього треба ще додати, що стрілецтво а то й фронтові старшини — були зле зодягнені, що недоставало технічного виряду (от хочби далековидів), брак достаточної скількости швидких середників льокомоції (авт. поїздів), та, що вже тоді скількість крісової й скорострільної муніції була мала. Ці браки значно понижували боєздатність українських, нечисельних частин. А вину за це поносить в першій мірі галицький уряд, тодішні українські політики а також і Начальна Команда, бо при добрій волі й більшій підприємчивості можна було ряди УГА побільшити а матеріяльні браки виріввати; людей, спосібних до війська було досить а також було й оружжя, яке пізніше в досить великій скількости, от хоч би в Станиславові — попало полякам. Муніцію й одяг можна було легко й за безцін майже, купити; платити було рівнож чим — бо була нафта, якої заграниця дуже потребувала.

Так отже в порівнанні з поляками, чисельний стан У. Г. А. був дуже малий, бо польські сили в самій Галичині виносили більше, як півтора раза людей, ліпше узброєних і заосмотрених. Але на всякий випадок, навіть ця скількість українських військ і з такими браками, могла ставити чоло противникови, а навіть здержати його наступ; а якби остаточно це було неможливе, то бодай не так скоро покидати великі просторик краю!

На закінчення цього уступу мусимо ще зазначити, що українські армії (так У. Г. А., як і Армія У. Н. Р.) мали проти себе на західнім фронті не тільки Польщу, але й Францію, якої ґенерали, штабові й сотенні старшини брали активну участь в боротьбі з українцями, в складі французько-польського I. корпусу, як це ясно видно з уст. 19-го. А українські уряди й політики надіялися ще й тоді на Францію, та вірили в її справедливість і безінтересовність!

21. Бої й події на відтинку „Ґрупи Рудки" від 1.—14. V. 1919. включно.

В цьому часі не було більших боїв на рудецькім відтинку. Були тільки два випади поляків; з української сторони не підприймалося жадної акції, бо не було сил. Про випади поляків згадують українські ситуаційні звідомлення. І так:

Звідомлення з 1. V. подає: „...Протинаступом відкинуто поляків з Дмитрович, на полудне від Судової Вишні, де знайдено муніцію дум-дум..",

а звідомлення з 5. V. говорить: „...Ворожі наступи на Годовишню (має бути Годвишню — І. К.) відперті...".

Цей другий наступ, що відбувся десь вночі з 4. на 5., мусів бути досить сильний, бо спричинив алярм в артилерійській ґрупі; однак цей наступ скоро зліквідовано, бо, як видно зі записника сот. Омеляна Бранднера, тодішнього команданта всеї артилерії „Ґрупи Рудки" — на алярмі скінчилося.

В дальших днях травня, аж до 15-го, тревали на фронті ґрупи тільки звичайні, позиційні перестрілки.

Командант „Ґрупи Рудки", сот. Гофман задумував якусь акцію, бо ще 2. травня відбув в цій справі нараду зі сот. Бранднером, але з цього нічого не вийшло; ґрупа не підняла жадної акції. (На основі записника сот. Ом. Бранднера).

„Ґрупа Рудки" занимала в цьому часі відтинок від Мальованки (на захід від Любіня Великого) аж до села Волчищовичі (на полудневий захід від Судової Вишні); цей відтинок тягнувся через Стоділки — Добряни — Путятичі — Никловичі — Кульматичі. Від Мальованки на схід тягнувся відтинок 7-ої Львівської Бриґади Бізанца, а від Волчищович на захід, аж під Перемишль, відтинок

й Ґрупи 8. Самб. Бриґади, званої „Ґрупою Крукеничі“, під командою полк. Шепеля[1]).

Польські частини напроти „Ґрупи Рудки“, до 14. V. були такі: І. курінь 15. п. п., І. курінь 21 п. п. і І. курінь 23 п. п.; всі три під командою полк. Бекера. Дальше напроти „Ґрупи Рудки“ находилася й частина відтинка полк. Обрацая, який то відтинок тримав 10. п. п. Про границі відтинків, про чисельність польської артилерії та чисельність польських частин напроти „Ґрупи Рудки“ — не знаємо. 14. травня прибув на цей відтинок цілий полк Познанців під командою полк. Конаржевського, разом із своєю артилерією й летунською ескадрою, бо при його помочі задумував ген. Івашкевич виконати дня 15. травня удар на Рудки. Конаржевському підчинено рівночасно відтинок Бекера й Обрацая. Цей полк Познанців занимав передтим (від квітня) становища напроти 7-ої Львівської Бриґади. Пересунення наступило залізницею з Любіня Вел., чи Наварії на Львів і Городок, вночі з 13. на 14. травня.

Польські дані про чисельність „Ґрупи Гофмана“ були цілком мильні. Гуперт, на основі актів Нач. Довудства подав, що „бриґада Гофмана з осідком в Рудках а фронтом від Верешиці аж на полудн.-захід від Судової Вишні“, числила в цьому часі 7 куренів, 60 скорострілів та 16 гармат. Тимчасом з дійсности сили „Ґрупи Рудки“, чи як її звали „Ґрупи Гофмана“, були тоді значно менші, бо хоч плян полк. Курмановича (диви попереднє число) предвиджував значне скріплення „Ґрупи Рудки“, то однак з цього нічо не вийшло, бо пляну уряд не затвердив і за рудецьку ґрупу здається забули. Фронт ґрупи держали в цьому часі тільки три курені, а саме II. кур. сот. Станіміра, IV. кур. У. С. С. пор. Струця і V. кур. чет. Ляха (? — І. К.). З цих частин тільки курінь сот. Станіміра представляв поважнішу силу; два інші були дуже слабі. Артилерія числила 3 батерії (2. 4. і 6.) під командою сот. Омеляна Бранднера. Разом боєвий стан ґрупи міг виносити около 1.200 баґнетів (максимально!). 12 гармат і трохи скорострілів. Отже цей стан був цілком невдоволяючий.

Вправді прибували в цьому часі до Рудок і піхотні частини й батерії, але вони тільки виваґоновувалися в Рудках, переходили через місто до сусідного села Коропужа (це чисто українське село, віддалене від Рудок о яких 8 км., і лежить при залізничому шляху Львів — Рудки — Самбір), там заваґонозувалися знову й їхали зараз на фронт під Хирів. Це робилося тому, щоби змилити польську розвідку. В тійже самій цілі приходили до рудецької ґрупи навіть диспозиції, де говорилося про скріплення ґрупи піхотними частинами, батеріями а навіть літаками з тією метою, щоби ніби з цього відтинка розпочати офензиву[2]). А тимчасом було цілком противно; рудецьку ґрупу навіть ослаблювалося на рахунок хирівського відтинка. Туди навіть вислано І. курінь пор. Тарновського, який по ліквідації польського пролому на відтинку 7-ої Львівської Бриґади, на відтинку Глинна — Наварія (в квітні), був якийсь час у запасі коло Стрия.

Про технічне укріплення рудецького фронту можна те саме сказати, що й про цілий український фронт (диви попереднє число); воно було майже ніяке. Вправді Гуперт згадує, що укріпленими були Рудки, як друга оборонна лінія, але в дійсности не було коло Рудок жадних укріплень. Hupert: „Zajęcie“... 38.). Ще найліпше була укріплена на фронті Мальованка, але й ці укріплення були дуже примітивні, бо полягали тільки на окопах і дротах. Вправді справу укріплень в ґрупі доручено сот. Ліськевичеви, але він не мав до цього ані матеріялу, ані людей, які би це завдання могли виконати[3]). Остаточно коло 10. травня прибув в Рудеччину курінь сот. Абля, який мав поробити укріплення на полудневий захід від Рудок, (Новосілки Гостинні, Конюшки Семянівські), але це вже було запізно.

В такому стані була „Ґрупа Рудки“ у хвилині розпочаття польської офензиви. Для характеристики тодішнього положення в Рудеччині як і для характеристики настроїв місцевих поляків наводимо дослівно відповідні місця з брошури „Rudk pod okupacją ruską“.

„...Chwytaliśmy wieści o Hallerze i jego armji. Już wyjechał z Francji — a zmiany niema... Ogarnia nas beznadziejność. Ruchy wojsk zdradzają, że zanosi się na poważniejsze operacje. Pogłoska obiega, że w maju ma się rozpocząć ofenzywa ze strony polskiej.

Chłopi (українські — І. К.) widzą, że przyszłość ludowej Republiki Ukraińskiej niepewna. Na wiecach urządzanych po wsiach odzywają się głosy, że Polacy przyjdą, że plany reformy agrarnej spełzną na niczem... Chłop jest ostrożny. Partja radykalna zyskuje po wsiach zwolenników. Przychodzi do scysji między chłopami myślącymi radykalnie a między popami, którzy tłumią radykalne zapędy, wykluczające cerkiew i popa...

2.V. rozpoczęły się obławy po wsiach na Polaków od 18—35 lat... Zdradzają nawet swoi. Przychwyconych wywożą na wschód...

10.V. Ukraińcy kopią rowy strzeleckie w Nowosiółkach gość. Wywieziono 10 osób... Skonsygnowano wielką ilość żandarmerji polowej — oraz ochranę. Zapowiedziano rugi. Z mieszkań szpitale. Na froncie cisza.

14.V. Zapowiedź ofenzywy utrwala się“ (стор. 25—27).

---

[1]) На основі: Мих. Колтунюк, сот. УГА.: З українсько-польських боїв (Спомини парляментаря). „Український Скиталець“ ч. 6. (28) з 15. III. 1923, стор. 23.

[2]) На основі інформацій п. інж. Григ. Йовика і власних спостережень автора.

[3]) На основі інформацій п. інж. Ант. Ліськевича і п. Ом. Верхоли.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

I III.

На позиції під Львовом 1919. Зорець батерії в закопі. Кал. Черв. Калини за 1922 р. Львів 1922, календаріюм-квітень.

З іл.

Нарада в Штабі Дієвої Армії. „Слово“ Камянець под. 1920, ч. 22, ст. 1.

АУНР. 21. X. 1920.

Нарис історії III-го куріня 24-го полку піхоти ім. Гетьмана Петра Дорошенка. „Літопис Ч. К.“ Львів 4°. 1930, ч. 10, ст. 7—11; ч. 11, ст. 14—16; ч. 12, ст. 20 — 23.

АУНР.

Народний Роман. Під Симонами. „Стрілецька Думка“. Пресова кватира СС. 1919, ч. 53.

С. С.

Народний Роман. Бій під Сушками. „Стрілецька Думка“. Пресова кватира. 1919, ч. 51.

С. С.

Народні герої. Петлюра Симон. Пілсудский Йосип. (Київ 1920), 8°, ст. 10.

Народній помяник. Кал. Просвіти на 1924 рік. Львів 1923. 8°, ст. 162—165.

Некр.: Вас. Лях УГА, свящ. Вас. Пелех УГА. Корнило Салагуб. Ст. Тисовський УГА.

На Руїнах. Присвята Листопадовій Повстанчій Ґрупі 1921 р. на Волині. Щепіорно 1922. 4°, ст. 60. Вид. К. О. Відд. 6-ої Стріл. Дивізії.

Референт Інтендантури Штабу Гол. Отамана Військ УНР. Помер 20. XI. 1919 у Камянці. Некрольоґ.

Наскок пор. Пересади на батерію. Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів 1927. 8°, кал.-грудень.

Подав Зубенко. Шаргородська Слобідка на Поділлі. АУНР. 23. VI. 1920. 19 і 21 куріні 7. бриґади. Гер. вчинок. З іл.

На суд культурного світа. Кал. Канад. Українця на 1920 р. Вінніпеґ 1920. 8°, ст. 215—219.

Меморіял до урядів в справі польсько-української війни.

На суд культурного світа. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 23/25.

Науменко Юрко сотн. Орґанізація оборони кордонів. „Табор“. Варшава 1929, ч. 11, ст. 25—31.

В цім збірниу є 12 статтей і поезій: На руїнах, вступна. Кілька слів про повстанчу ґрупу на Волині осінню 1921 р., по матерялах учасників, сотн. Гладкого. Невідомі герої. Сотник Володимир Стефанишин, Р. С. Козак Сичук, поезія С. Григоряка. Хорунжі Соколовський і Василів „Дума про похід на Вкраїну, поезія сотн. М. Битинського. Я мушу, пор. Хухлія-Липовецького. Три моменти, сот. Гладкого. Сотн. Волод. Стефанишинові, пполк. С. Григоряка. І мруть борці за правду і свободу, сотн. Костюченка. Криваві жертви гнобителя України, із списком 359 розстріляних.

На руїнах. Збірник „На Руїнах“. Щепюрно 1922. 4°. ст. 5—7.

Вступна стаття ідеольоґ. напряму.

На своїм становищі. Сотник Володимир Ярема. „Укр. Голос“. Перемишль 1919, ч. 38, ст. 3.

Вбивство Соколовського. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 9/10: На Україні.

Начальний вожд Української Галицької Армії Дмитро Вітовський. „Новий Час“. Львів 1932, ч. 243, ст. 1.

Світлина з 1916 р. ніде досі нерепродукована.

Начальний отаман Симон Васильович Петлюра. Біоґр. очерк. „Укр. Прапор“. Відень 1919 ч. 13.

Начальний отаман Семен Петлюра. Біографічний очерк. Кал. Канад. Українця на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 1920. 8°, ст. 64—66.

Начальник Штабу Головного Отамана, Отаман Юнаків. „Прапор України“, Камянець под. 4°, ч. 1, ст. 15.

Кор. біоґр. дані. З порт.

На цитаделі. (Записав від Олекси Мущія з III. куріня 7. сотні УСС М. Карпишин уч. VIII. кляси зі Станиславова). Кал. Черв. Калини на 1930 р. Львів 1929. 8°, ст. 151 — 154.

Листопад 1919 р. Львів.

Наш гумор. „Нове Життя“. Олександрово. 1921. ч. 39, ст. 91—96.

VI стріл. дивізія. АУНР. 1920.

Наш синодик. (Памяти П. Суска, М. Бувайлика і А. Журби). „Вістник Спілки Лікар. Помічників на Еміґрації“. Щепіорно 1922, ч. 2, ст. 26—28.

Некрольоґи лік. помічника Павла Суска СС. розстріляного в Базарі, лік. пом. Мик. Бувайлика 6. див. і лік. пом. Антона Журби, померлих на туберкульозу. АУНР.

Наша кіннота. Кал. Черв. Калини на 1922 рік Львів 1921. 8°, ст. 53—57; Приятель укр. жовніра. кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 53—57.

Історія від 1914 до кінця існування УГА.

Наше перемиря з поляками. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 9/10.

Наше повстання в цифрах. „Нове життя“ Олександрово. 1921, ч. 39, ст. 65—68

Шеста стріл. дивізія. АУНР.

Наше сміття. „Нове Життя“. Олексадрово. 1921 ч. 39, ст. 43.

VI. стріл. дивізія АУНР, старшини-злочинці.

Наші втрати. Календар „Громади“ на 1924 рік Львів 1923. 8°, ст. 232—233.

Василь Лях УГА, Юрко Салиґа „Січ“. Некрольоґи.

Наші герої. Чотовий Яровий Федот. „Нове Життя“. Олександрово 1921, ч. 28, ст. 1.

2. VII. ц. р., під с. Пергою на Поліссю. 6. стріл. див. АУНР. Гер. вчинок.

Наші герої. „Нове Життя“. Олександрово 1921. ч. 39, ст. 38—42.

VI. стріл. дивізія АУНР. др. Скачківська-Сушко Христина, пполк. Рогульський ком. 47. куріня, полк. Сушко, полк. Воронів, б. ком. Харківського Слобідського 24. полку ім. Сагайдачного і багато инших. Гер. вчинки.

Наші герої-лицарі. „Україна“. Камянець под. 1919, ч. 25.

Хор. П. Платонів, хор. М. Шкаленко, хор. І. Ганкра. Гер. вчинки.

Наші герої-лицарі. „Україна“. Камянець под. 1919, ч. 21.

Шаповалів С. Т., От. Соколовський. Гер. вчинки.

Наші герої-лицарі. „Україна“. Камянець под. 1919, ч. 15.

Ю. Молот. І. А. Демченко. Полк. Дмитро Вітовський.

Наші інваліди. Кал. Черв. Калини на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 128—130.

Наші полонені в Італії. „Воля“. Відень 1920, т. І. ч. 8, ст. 368 — 372.

Наші стрільці в рік по Шевченківськім здвизі 28 черв. 1914 Відень. 1915, м. 8°, ст. 112. Накл. Укр. Боєвої Управи.

На окладинці такий титул: „У. С. С. в Карпатах“.

Наші успіхи на Україні. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 6.

Наші цифри. „Нове Життя“. Олександрово. 1921. ч. 39, ст. 64.

VI. стріл. дивізія АУНР, склад. втрати і ин.

Н. В. Справа миру й національна проблема. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918, ч. 1/2, ст 8—10.

Н-ва К. Ґенеральна Рада. „Розсвіт“. Раштат 1917. ч. 73, ст. 1—3: ч. 77, ст. 1—3.

У таборі полонених в Раштаті. Зі знимкою ґрупи й всіх членів Ґ. Ради.

Невеселий Ів. Українські народні школи на Підляшу і Поліссю. „Гром. Думка“. Вецляр. 1917, ч. 74, ст. 3; ч. 76, ст. 2—3; ч. 80/81, ст. 3.

Передрук з „Рідного Слова“, закладало їх військо.

Невідомий. Знад Стрипи по Гнилу Липу. (Спомин з весни 1919 року). Кал. Черв. Калини на р. 1931, Львів 1930. 8°, ст. 67—72.

II. львів. курінь УГА, бої 14. VI. — 28. VI. 1919.

Невідомий О. Приїзд Вільних Козаків у Львів. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918, ч. 37/38, ст. 3—4.

Невідомий. Спогад. „Ранок“. Ченстохова. 1921 ст. 3.

Про святкування Великодня в камянецькім шпиталі.

Невідомий герой. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922, 8°, кал.-червень.

Сятин.

Некрольоґи. Кал. Просвіти на 1930 р. Львів 1929. 8°, ст. 193.

Андрій Антоневич, б. сотник СС, Грицько Марет, б. старшина УГА.

Некрольоґи. „Тризуб“. Париж 8°, 1932, ч. 32/33, ст. 43.

Звідомлення Управи Т-ва б. Вояків АУНР з некрольоґами таких вояків: Сотн. Вас. Зубіка (2. теch.-залізничий полк, 6. зап. бриґади, київ, дивізії партизант. відділ полк. Палія, Зимовий похід. Підхор. окр. кінної сотні Запоріж. дивізії Якима Струлика, пор. 2 волин. дивізії Леоніда Кушніра

Неполітикан. „Громада Старшин Н-кої Стрілецької Дивізії“.

Альманах, літ.-військ. журнал. Олександрів. 4°, 1921, ч. 1, ст. 54—60.

Не-Січовий Стрілець. Січові Стрільці і Галичина. „Воля України“. Відень. 1921, ч. 6/8, ст. 220—223.

Нижанківський Степан др. За Українською Галицькою Армією (на спомин великої доби). „Нац. Думка“. ч. 6, ст. 22—27.

Нитка Козак. Преса „Українського Січового Війська“. „Червона Калина“, збірник. Львів 1918, 8°, ст. 65—117.

Німчук Іван др. Культ поляглих героїв. Львів 1927, в. 8°, ст. 30.

Реферат на установчих зборах Т-ва Охорони Воєнних Могил у Львові, з чис. іл-ми.

Німчук Ів. Памяти Івана Коссака. Грудка землі на його могилу на Байковому цвинтарі в Київі. Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів 1927. 8°, ст. 153—155.

УСС, коротка біоґрафія.

Німчук І. Памятник праці і любови. Альбом Українського Військового Табору у Йозефові. „Укр. Прапор“. Відень 1922, ч. 3.

Опис.

Німчук Ів. Памятники в честь поляглих. Які памятники повинні ми ставити на спомин героям визвольної війни. Кал. Черв. Калини на 1928 р. Львів 1927. 8°, ст. 155—158.

Німчук Іван. Українська військова орґанізація у Відні в днях перевороту. Причинок до історії будови української держави в Галичині. Відень—Львів. 1922. 16°, ст. 16. Накл. „Укр. Прапора“.

Німчук Іван др. Українські могили у Відні. „Літопис Ч. К.“ Львів 4°. 1933, ч. II. ст. 6—8.

Другий розділ: „Українські воєнні могили у Відні“.

Н. К. Ще про відзнаки Сірожупанців. „Літопис Ч. К.“ Львів 4°, 1932, ч. 3, ст. 8.

Доповнення до статті: Військові відзнаки Дивізії Сірожупанців, в „Літопису“ за 1931 р., ч. 7/8, ст. 13—14.

Н. Л. Рецензія на: Др. Степан Шухевич. Спомини. ч І. „Літ.-Наук. Вістник“. Львів. 8°, кн. 4, ст. 381—381.

Н. Н. Наші втрати. (Грудка на могили: Л. Новини — Розлуцького і Василя Дзіковського). Кал. Черв. Калини на 1922 р., ст. 127—129. Приятель Укр. Жовніра, кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 127—129.

Причинки до біоґрафії.

Новини. „Син України“. Варшава 1920. ч. І, ст. 12.

Повідомлення про авдієнцію Голови Укр. Військової Місії у ґен. Вейґана і відїзд до Бельгії Української Військової Місії.

Нові жертви. „Бюлетень Українського Т-ва допомоги Еміґрантам з України та їх родинам в Калішi“. Каліш 1925. 8°, ч. 9, ст. 5.

Некрольоґ ґен.-хор. Наума Ніконова. Лицаря Залізного Хреста.

Новина Розлуцький Лесь. Записки до літописи У. С. Війська. „Шляхи“. Львів 1916. 8°, ч. 6, ст. 157—160 і далі. ст. 238—241, 300—302, 365—367, 440—443, 529—534, 592—593, 667—670, 748—751.

Від укладчика. Записки Серпень 1914 — грудень

1914. Далекойдучі стежі двайцятками. Січень 1915 — грудень 1915. На цім кінчаються записки.

Носій великої ідеї „Діло“, Львів 1926, ч. 117.

З приводу вбивства С. Петлюри.

Нота Українського Радянського Посольства в справі подій в Галичині. „Укр. Життя“. Луцьк 1922, ч. 20, ст. 2.

Повстанці.

Нота Уряду Радянської України в справі ліквідації Петлюри та польська відповідь. „Укр. Прапор“. Відень 1921, ч. 18, ст. 3.

1921. Отамани: Хмара, Барський, Павленко, Галицькі формації в складі 12 і 14 совіт. армій.

(—о). Отаман Тютюник. „Селянська Доля“, Луцьк, 1923, ч. 8.

Про мотиви відїзду Ю. Т. на Україну.

Обідниц М. В обороні могил поляглих українських лицарів. „До Зброї“, збірник І. Львів 1921. 8°, ст. 24—29. І осібною відбиткою, під тим же титулом: Львів 1921. 8°, ст. 8.

Обідний Михайло. Ми поборемо. „Стрілець“. Станиславів 1919. ч. 13.

Враження з фронту.

Обмін нот між Польщею і Совітською Українською Республикою. „Син України“. Варшава 1921, ч. 15/16, ст. 5—7.

Нота Раковського. Відповідь Польщі. Про повстанців.

Обовязки рангів Кулементної сотні. Памятка для кулеметчика 2-ої кулеметної бриґади. ? (1920 ?), ст. 8, ціна 50 гр.

Складено на розпорядження Командира 2-ої Кулеметн. бриґади.

Обурення Українського Війська з приводу розстрілу Богданівців. „Вільне Слово“. Зальцведель 1917. 4°, ч. 78, ст. 2.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД „ЛІТОПИСУ“ зложив Вп. П. Осип Марків, Станиславів, зол. 5.—. Щира подяка за поновну пожертву на видавничу справу.

ПОДЯКА

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому бл. п. мужі Теодорі Ґоза, проф. ґимн. в Перемишлі.

Скоре й акуратне виплачення обезпечення уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ найширшим кругам української суспільности.

Ярослава Ґоза.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 12. / Грудень 1934.

ЗМІСТ:

Проповідь Іляріона
Микола Матіїв-Мельник 2
З життя У. С. С. в 1917 р.
Мирон Заклинський 4
Ді
Анатоль Курдидик 5
Розброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги
сот. Гриць Сенечко 7
Останній козацькій похід за гетьманування Б. Хмельницького (1656-1657)
Д-р М. Р. 12
Вольфсберґ
о. Йосиф Іванець 15
Історія 8-ої Галицької Бриґади
Д-р Іван Карпинець 18
Бібліоґрафія 22
Оголошення 24

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький*
Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Вже вийшов

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

НА 1935 РІК

ЗМІСТ:

* * * Українське військо і його традиція. Др. Іван Іванець: Пресова кватира УСС. Микола Лещій: Перші кроки. Олена Степанів: З воєнних усмішок. Лука Ґраничка: Стрілецька двацятка. О. Думін: Стрілецький суд. Дмитро Паліїв: Жмут споминів. Др. Никофор Гірняк: Кіш У. С. С. ДенисЛикіянович: Не попав у реєстр. Осип Залеський: Картини з війни. Др. Володимир Макарушка: Фраґменти з Чортківської офензиви. В. Левицький: Два фраґменти. Др. Іван Іванець: Під Чудновом. Степан Лисак: Під Монастирисками. Віталій Юрченко: Пізнав. Юра Шкрумеляк: Передвісники хоружного Марчука. Франц Коковський: Лемківські республики. Микола Матіїв-Мельник: Тамара. Микола Кочегяр: Третій військовий з'їзд у Києві. А. Марущенко-Богданівський, підполковник: Українізація частин в російській армії. Сотник Р. Ф.: З останніх боїв. Р. С. Осінь 1918 на Харківщині. Степан Фещук: З воєнних переживань. Т. Лисівський: Зі споминів курсанта.

Нова мистецька обгортка кисти арт. Р. Чорнія.

Богатий зміст!

Цікаві ілюстрації!

Ціна 2 зол., з пересилкою 2·25.

Дістати можна Істор. Кал. Альм. „Червоної Калини" по всіх українських книгарнях в краю і за границею або у ВИДАВНИЦТВІ „ЧЕРВОНА КАЛИНА", ЛЬВІВ, Зімозовича 20. — Почт. скр. ч. 43.

Спішіть з замовленням!

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки.

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпки, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	3·60
Халіда Едіб: В огні, повість ст. 234	4·50	2·50
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду	3·90	3·90
Федір Дудко: Чорторий, ст. 180	3·50	3·00
Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	2·00	2·00
Гаум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції.		
I. До Берестейського миру, ст. 180	3·50	1·50
II. До заняття Києва, ст 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини, ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Брилинський: Хр стний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2-х т. з визв війни	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини:		
II. Від квітня 1919 до липня 1919.	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.)	4·50	2·00
Микола Галаган: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал парату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делегація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III, IV том по 1·50		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій Переживання і думки 1912–1914	2·00	0·70
Михайло Костів: Джин-Ґісхан гряде, ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918–13.V. 1919	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решткiв УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі оповідання	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907–1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Догов р з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1.XI.–17.XII. 1919	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, генерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918–1919	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки	5·00	4·00
Пекло на землі	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа, життя і пориви великого Гетьмана	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини	2·60	1·20
Видання з 1934 р. без знижки:		для членів
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни	3·50	1·75
Календар-Альманах на 1935 рік	2·00	2·00
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплету облекшуємо оплати. Гроші оплати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“ Львів, вулиця Зіморовича ч. 20. -- Почтова скринка ч. 43.